

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
2024-YL-437

ETİK BAKIŞLA “YAPAY ZEKÂ” SORUNLARI

Tolga GAVCAR

Danışman
Prof. Dr. Berfin KART TEPE

AYDIN-2024

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

.../.../2024

Tolga GAVCAR

ÖZET

ETİK BAKIŞLA “YAPAY ZEKÂ” SORUNLARI

Tolga GAVCAR

Yüksek Lisans Tezi, Felsefe Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Berfin KART TEPE

2024, X + 61 sayfa

Bu çalışmanın amacı günümüzde önemli bir yer edinen yapay zekanın yol açtığı ya da açabileceği kimi etik sorunların olduğunu ve bu sorunların da yine, ancak etik bakışa sahip kişiler olmakla çözülebileceğini gösterebilmektir. Yapay zekâ ile ilgili tüm etik sorunları ele almanın güçlüğü hesaba katıldığında, bu sorunlardan daha önemli ve dikkat çekici olanları üzerinde durmak bu çalışmanın sınırlarını çizebilmek adına önemlidir. Belirlenen sorunların yarattığı etik ikilemleri görebilmek ve bu ikilemleri çözebilmek için etik kuramlara neden ihtiyaç duyulduğu ve etik bakışa sahip olmanın önemi üzerinde durulmak istenmektedir.

Bu amaçla önce yapay zekanın sınırları çizilerek, yapay zekâ türleri, yapay zekanın sorumlulukları olup olmadığı gibi sorunlar ele alınmak istenmektedir. Bununla birlikte bir kavram olarak etiğin ne olup ne olmadığı ve yapay zekâ sorunlarıyla ilgisinde kimi etik kuramlar ele alınacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise çağımızda yapay zekanın ortaya çıkarabileceği etik sorunlardan bazıları ele alınarak, etik bakışın bu sorunlara nasıl çözüm olabileceği tartışılacaktır.

Teknolojiyle beraber insanlığın geçmişten günümüze kadar yaşadığı gelişmeler bu süreç içerisinde internet başta olmak üzere yapay zekâ teknolojilerinin değişim ve gelişimi karşısında insanın değişim ve gelişimi üzerinde düşünülmelidir. Günümüz teknoloji devlerinin son zamanlardaki yapay zekâ çalışmaları gelecek yıllarda daha da çeşitlenecek gibi görünmekte olduğundan bu çalışmaların etik boyutunun hesaba katılması insan türünün geleceği için önemlidir. İnsanın bu çalışmalarda nelerden etkileneceği, Yapay Zekâ ile ilgili gelişmelerin insan doğası üzerinde ne gibi etkiler bırakacağı, beraberinde hangi etik tartışmalara yol açacağı üzerine daha fazla düşünülmelidir. Gerek geleneksel etik kuramları gerekse modern etik kuramlar farklı düşünceleri öne sürmüş olsalar da sorunların çözüme kavuşturulması noktasında önemli olan, kişi eylemlerindeki etik bakışın olanaklılığıdır. Etik bir bakış ile bu sorunları ele almamız, pratik hayatta karşılaşmakta olduğumuz

belirsizliklerden kaynaklı ortaya çıkan etik ikilemleri ortadan kaldırmak için önemli bir adımdır.

Anahtar Sözcükler: Etik ikilem, Etik sorumluluk, Etik, Sorumluluk, Yapay zekâ.

ABSTRACT

“ARTIFICIAL INTELLIGENCE” PROBLEMS FROM AN ETHICAL PERSPECTIVE

Master's Thesis, Department of Philosophy

Thesis Advisor: Prof. Dr. Berfin KART TEPE

2020, X + 61 pages

The aim of this study is to show that there are some ethical problems caused or may be caused by artificial intelligence, which has gained an important place today, and that these problems can only be solved by being people with an ethical perspective. Considering the difficulty of addressing all ethical problems related to artificial intelligence, it is important to emphasise the more important and remarkable ones in order to draw the boundaries of this study. In order to see the ethical dilemmas created by the identified problems and to solve these dilemmas, it is desired to emphasise why ethical theories are needed and the importance of having an ethical perspective.

For this purpose, firstly, the boundaries of artificial intelligence are drawn and problems such as types of artificial intelligence, whether artificial intelligence has responsibilities or not are discussed. In addition, what ethics is and is not as a concept and some ethical theories in relation to artificial intelligence problems will be discussed. In the second part of the study, some of the ethical problems that may arise from artificial intelligence in our age will be discussed and how an ethical perspective can be a solution to these problems will be discussed.

The developments that humanity has experienced from the past to the present with technology should be considered on the change and development of human beings in the face of the change and development of artificial intelligence technologies, especially the internet, in this process. Since the recent artificial intelligence studies of today's technology giants seem to be more diversified in the coming years, these studies should be considered ethically.

Key Words: Ethical Dilemmas, Ethical Responsibility, Ethics, Responsibility, Artificial Intelligence.

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın hazırlanması ve hayata geçirilmesi konusunda bana inanarak desteğini hissettiren, lisans, yüksek lisans ve tez yazım süreçlerimde bilgisi, tecrübesi, sabrı ve sevgisiyle her daim yanımda olan, zamanını benden esirgemeyen değerli danışman hocam Prof. Dr. Berfin KART TEPE' ye teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca savunmamda yer alarak, tez yazım sürecinde tespit ve yorumlarıyla bana yardımcı olmaya çalışan değerli hocam Prof. Dr. Ahu TUNÇEL ÖNKAL ve yine savunmamda yer alarak katkılarını ve zamanını hiçbir zaman esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Cengiz İskender ÖZKAN'a ayrıca teşekkürlerimi sunarım. Bununla birlikte Lisans ve Yüksek Lisans eğitimimi tamamladığım Aydın Adnan Menderes Üniversitesi'ndeki değerli hocalarıma bizler için göstermiş oldukları çaba ve katkılardan dolayı da teşekkürü bir borç bilirim. Son olarak her koşulda desteklerini, sevgilerini ve inançlarını eksik etmeyen annem Ayşe GAVCAR'a, babam Ferhat GAVCAR'a kardeşim Ata GAVCAR'a ve diğer tüm aile büyüklerime, sevdiklerime ayrıca teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI	iii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
ÖNSÖZ.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM	7
1. “YAPAY ZEKÂ” VE “ETİK” KAVRAMLARININ SINIRLARI.....	7
1.1. “Yapay Zekâ”nın Sınırları	7
1.1.1. Yapay Zekanın Türleri	13
1.1.2. Yapay Zekânın Yapabilirlikleri Sınırlı Mıdır?	16
1.1.3. Yapay Zekânın Sorumlulukları.....	22
1.1.1.1. Yapay Zekânın Hukuki Sorumluluğu.....	24
1.2. “Etik”in Sınırları.....	28
1.2.1. Bir Kavram Olarak “Etik”	28
1.2.2. Geleneksel ve Modern Etik Kuramlar	29
1.2.2.1. Eskiçağda Aristoteles Etiği	29
1.2.2.2. 18. Yüzyılda Ödev Etiği ve Faydacı Etik	33
1.2.2.3. Hans Jonas ve Sorumluluk Etiği	36
1.2.2.4. Postmodern Etik.....	39
2. BÖLÜM	43
2. ÇAĞIMIZDA YAPAY ZEKÂ SORUNLARINA ÇÖZÜM OLARAK ETİK BAKIŞ.....	43
2.1. Yapay Zekâ ve Etik Bir Sorun Olarak “Ayrımcılık”	44

2.2. Yapay Zekâ ve Etik Bir Sorun Olarak “Veri Gizliliği- Mahremiyet.....	47
2.3. Yapay Zekâ ve Etik Bir Sorun Olarak “Sorumluluk”	48
3. TARTIŞMA VE SONUÇ	55
4. KAYNAKLAR	57
ÖZGEÇMİŞ	61

GİRİŞ

“Biz, yaşamak isteyen canlı kişiler, görünüşte her şeye gücü yeten insanlar olmamıza rağmen gitgide güçsüzleşiyoruz. Kontrol ettiğimize inanıyoruz, ne var ki biz kontrol ediliyoruz; bir zorba tarafından değil, şeyler tarafından, koşullar tarafından. İradesi ya da amacı olmayan insanlar olup çıkıyoruz. İlerlemeden ve gelecekte söz ediyoruz, oysaki gerçekte hiç kimse nereye gittiğini bilmiyor, hiç kimse gidişatın nereye doğru olduğunu söylemiyor ve hiç kimsenin bir ereği yok” (Fromm, 2022: 25).

Günümüzde toplum yapısının gelmiş olduğu durumu gözler önüne seren bu ifadeler, hızla ilerleyen teknoloji çağının içerisinde insan türü olarak belki en çok etkilenen, etkilenecek olan kitleyi oluşturuyoruz. Kültürel ve tarihsel süreç içerisinde bir takım değişim ve gelişmeler yaşanmıştır, yaşanmaya da devam etmektedir. Kuşku yaşamadaki değişim ve gelişimi gerçekleştiren de bizzat insanın kendisidir. Bu süreçte insan, karşısına çıkan zorlukları deneyimlemiş, kendi dünyasındaki eksiklikleri ve güçlükleri görebilmiş, ihtiyaçlarını karşılayarak hayatını kolaylaştırmak için bu güçlüklerin üstesinden gelebilmenin yollarını aramıştır. Hayatta kalabilmek ve yaşamda olanaklarını daha çok açığa çıkarabilmek için de sahip olduğu en önemli yetiyi, yani akıllı ve de zekasını kullanmıştır. İnsanın neliği üzerine düşünen pek çok düşünürün bizi biz yapan, bizi diğer canlılardan ayıran en temel özellik olarak dile getirdiği akıl denilen yeti, insanın kesin olarak olduğu bir şeyin varolduğuna işaret etmektedir.

“İnsan, doğası gereği siyasi bir hayvan; sosyal bir hayvan; biyo-sosyal bir hayvan; bencil, kurnaz bir hayvan; ekonomik bir hayvan; Tanrının tasarımıyla payını almış dinsel bir yaratık ve bütünüyle bir hayvan olmayan bir hayvandır. (...) bazı insanlar uysaldır, bazı insanlar vahşidir, bazı insanlar paylaşımcıdır, bazıları istifçidir, bazıları inançlıdır, bazıları kâfirdir, bazıları siyasidir, bazıları siyasi değildir, bazıları maddeci ve duyusalıdır, bazıları kendi kendini gözlemler ve temkinlidir, bazıları savaş yanlısıdır, bazıları barışseverdir” (Mitchell, 1972: 23). *İnsan doğası* dendiğinde sadece fiziksel ya da biyolojik bir doğa değil, aynı zamanda tüm insanların sahip olduğu ve insanı insan yapan akıl denilen bir yetiyi kapsayan bir doğa düşünülmektedir. Biz insanın akıllı sayesinde düşünebilen, birtakım sorgulamalarda bulunabilen, hayal edebilen, tasarımılabilen, hayal kuran ve hayal kurduğu

şeyleri olanaklı hale getirebilmek için eylemde bulunan bir varlık olarak düşünürüz. Böylece akıllı sayesinde yapabilirlikleri ortaya çıkan insan, dünyaya fırlatıldığından beri olanaklarını gerçekleştiren, gelişimini sürdüren ve yaşama uyum sağlayarak hayatın akışı içerisinde varolabilme mücadelesine devam eden bir varlıktır. İnsan sahip olduğu en önemli yeti olarak akıl ile her tek kişide bulunan bir yeti olarak akla sahip olmak insan için ayırdedicedir. “...İnsan kendinde gerçekten bir yeti bulur ki, bununla kendini diğer herşeyden, nesnelerce uyarılan kendisinden bile ayırır; bu da akıldır” (Kant, 1995: 70).

Akıllı denilen yetiye sahip olan insan otonom bir varlık da olmasıyla içinde bulunduğu çevreye bağımlı olmayıp, dünyadaki çok farklı koşulları değiştirip dönüştürerek onları kendisine uygun hale getirebilir, çevreyi, kendi dışındaki çevreyi kendisine uydurur. İçinde yaşadığı çevreyi ve kendi doğasını uyumlu kılabilen insan sahip olduğu yeteneklerle -insan fenomenleriyle- çevreyi içinde yaşanılacak bir dünyaya dönüştürür. İnsan yeryüzündeki koşullara uyarken, aynı zamanda yeni çevreler de yarattı, bu çevrelerdeki koşulların nasıl olması gerektiğini belirledi. İnsanın, değişim ve gelişime uygun ve açık bir yapıda olması onun en önemli özelliklerindendir. İnsan, bu olanaklara sahip bir varlık olmasaydı yapay zekâ, robotlar, nanoteknoloji bilimi gibi çağımızda dilimizden düşürmediğimiz, hayatımızda hızlıca yer edinen ve hatta hayatımızı yönlendiren yeni buluşlarla karşılaşamazdık. Bugün artık, özellikle yapay zekâ ve robotlarla ilgili gelişmelere kayıtsız kalamıyoruz. Yapay zekâ araştırmaları artık çeşitlendi ve farklı alt alanlara ayrıldı. Yapay zekâ ile oyun programlarından çeviri programlarına kadar geniş bir yelpazeye sahip araştırma alanları, günümüzde hızla devam etmekte ve kâr amacı güderek kimi etik sorunları da tetiklemektedir. Neyi, nasıl yapmak gerektiği belirlenirken kazancın hedeflendiği, öncelikli amaç olduğu yerde, insani veya etik değerler çok kolay göz ardı edilebilmekte, bunun sonucunda ise ağır etik ihlallerle karşılaşmak olağan olmaktadır. Bununla birlikte, robotlar da yaşamımızın her alanına hızlıca yayılmaktadır. Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomi Komisyonu’nun yaptığı Dünya Robot Araştırmasına göre, 2002’de ev ve hizmet robotlarının sayısı üç kattan fazla arttı. 2003 yılı sonunda 600.000 robot vakumlu temizleyici ve çim biçme makinası vardı, gelecek yılın sonunda bunun 4 milyonu aşması bekleniyor. Bununla birlikte, yaşlılara yardım edecek insansı robotlar üretme çalışmaları hız kesmeden devam ederken, robot evlilikleri gündeme geliyor. Genetik mühendisliğinin daha mucizevi şeyler gerçekleştirebileceği düşünülürse, etik sorunların, ikilemlerin, siyasi ve hukuki tartışmaların artması, yeni krizlerin ortaya çıkması da kaçınılmaz olacaktır. Bu bağlamda, insanın, kendi aklının ürünü olan “akıllı makinelerle”

işbirliği yapmasının mümkün olup olmayacağı üzerinde düşünülmelidir. Burada özellikle insanı insan yapan ile makineyi makine yapanın ne olduğuna dikkat çekmelidir. İnsanı insan yapan yapabilirliklerinin onun biyolojik bir makinaya dönüşmesini engelleyerek, *Yapay Zekâ ya da Robotlar* ile farkını ortaya koymaya fayda sağlayacağı görülmelidir.

Homo Sapiens, *Homo Neanderthalensis*'e karşı doğası gereği hayatta kalma iç güdüsüyle üstünlük sağlamış ve günümüze kadar var olabilmeyi mümkün kılmıştır. Bu süreçte, aklını kullanıp ortak bir dil geliştirmiş, daha sonra bu dil aracılığı ile hayata dair belli başlı bilgileri ve tecrübeleri bir başkasına uygulamalı ya da görsel olarak aktarmıştır. Ardından yazıyı icat etmiş, bu tarz bilgileri yazı diline dökerek kalıcı hale getirmeyi düşünmüş daha sonra ise teknolojik gelişime yönelik atılan adımlara örnek niteliğinde keşiflerden biri olan matbaanın icat edilmesine vesile olarak, bizden sonraki nesillerin faydalanmasını daha güçlü hale getirmiştir. Böylece insan, akıllı yanımızın son derece etkin kullanılması sonucu günümüzdeki ilerleyişin bilimsel açıdan temellerini oluşturmaya başlamıştır. Her ne kadar doğası gereği yalnızca akıllı değil, ama aynı zamanda bencil de sayılsa, insan, hayatta kalmak ve sürekliliğini devam ettirmek adına içinde bulunduğu koşuldan daha iyisini, daha fazlasını arzulamaktadır. İnsan akli da her daim bu yapı ile bir bütün olup hayatta kalarak gelişme arzusunu olanaklı hale getirmiştir. Sürekli olarak öğrenmeye ve kendisini geliştirmeye açık insanın kendi doğası, bu öngörülemez boyutuna ulaşılmasında birinci temel faktördür. “İnsan, doğal bir varlıktır. Her doğal varlık yer açısından, büyüme ve eksilme açısından, nitelik değiştirme açısından devinim ve durağanlık ilkesini kendi içinde taşır” (Aristoteles, 1997: 192b5-10). Günümüzde gerçekleşen tüm gelişmeler, yenilikler insanın bu potansiyelinden kaynaklanmaktadır. Sürekli olarak bir fazlasına ulaşma isteği ve arzusu bu potansiyelin gerçekleşmesindeki en temel duyguların başında gelmektedir. “Genetik mühendisliği dahi fareler yaratabiliyorsa, neden dahi insanlar yaratmasın, tek eşli fareler yaratabiliyorsa, neden partnerine sadık insanlar yaratmasın?” (Harrari, 2017: 394-395) diye düşünen insan aklını kullanarak başka türler ve kendi türü için yenilikler ortaya çıkarmaktadır. Tüm bunlardan ötürüdür ki, oluş ve bozuluş arasındaki sürenin giderek kısalması, mevcut olanın yıkılıp hemen yenisini modelleme isteği, günümüz toplumunun temel davranış tarzlarından birisi olagelmektedir.

İnsan aklının ürünü olan, keşfederek ortaya koymuş olduğu her yenilik, hayatını kolaylaştırmakla birlikte, zaman zaman güçleştirmektedir. 21. yüzyıl enformasyon veya bilgi

yüzyılı olması beklenen bir yüzyıldı, ama özellikle yapay zekanın gösterdiği gelişme bu yüzyılı bir cehalet yüzyılına da dönüştürebilir. İnsanın varlığına muhtaç olan bu gelişmeleri dünyayı anlamak ve bilgi üretmek için kullanmazsak, olan bitenleri kontrol edemezsek, Homo Sapiens'in baş aktör olduğu bir geleceği yine onun yararına olacak biçimde biçimlendiremeyiz.

Bilim yapan, felsefe ve sanat üreten, savaşan ya da barış sözleşmeleri yapan, iletişim kurabilen, erdemli davranmayı tercih edebilen insan olanakları ve yapabilirlikleri olan bir varlık olduğu anımsanırsa, bu yapabilirliklerinin özellikle içinde yaşadığımız internet ya da teknoloji çağındaki kendi türü ve diğer türlere etkisini düşünmek gerekir. İçinde yaşadığımız yüzyılda biyoteknolojik ve genetik gelişmelerin etkisiyle insan ve insana ilişkin soru ve sorunlar insanın yapıp ettiklerine olan kolay ve hızlı ulaşım imkanına rağmen kompleks bir hale gelmiştir. İnsanın bilimin ve hakikatin üzerindeki perde, teknolojinin sunduğu imkânlarla aralandıkça, daha fazla enformasyon daha geniş bir bakış açısı gerekliliğini ve daha büyük bir şüpheyi tezahür etmiştir. Tüm teknolojik yenilikler, özellikle insanın yaşam standartlarını belirli bir seviyenin üzerine çıkarmaya başlamış, beden gücünden kaynaklı oluşan zaman kaybının yerini makine gücüne bırakma isteğiyle insan teknolojinin çevrelediği bir yaşam formunu benimsemeyi tercih etmiştir. Özellikle 20. yüzyılda hızla gelişen biyo-teknolojinin de etkisiyle, insana ilişkin sorunların daha da karmaşık bir hal aldığı görülmektedir. Bu sorunların bazıları kavramların tam olarak tanımlanmaması ya da yeniden tanımlanmalarının gerekliliği, insanın değerinin bilgisinin günümüz bilimsel gelişmelerinde nasıl bir yeri olduğu, insan hakları ve etik gibi alanların öneminin yeterince farkına varılmaması kimi temel soruları yeniden sormayı gerekli kılmaktadır. Bilimsel ve teknolojik gelişmeler, insanın doğasına ve değerine zarar verebilir mi? Bu gelişmeleri kim(ler), hangi amaç(lar)la, nasıl kullanıyorlar? Hangi etik sorunlar ya da ikilemlere yol açıyorlar? Etik ikilemlerin çözümü nasıl mümkün?

Her bir yeniliğin karşısında insanın araçsallaştırılıp araçsallaştırılmadığı bu sorulara yanıt verilirken önemlidir. Burada sadece etik değil, hukukla ve insan haklarıyla ilgili sorunlarla daha sık karşılaşılmaktadır. Yaşamda, insanların karşılaşacağı etik sorunların sınırı sürekli olarak genişlemektedir. Bu sorunlar kişi-kişi ilişkileri başta olmak üzere pek çok ilişki durumunu, hekim-hasta, öğretmen-öğrenci, işçi-işveren gibi toplumsal ilişkileri de olumsuz yönde etkilemektedir. Becerilerimizi, arzularımızı, kişiliklerimizi ve kimliklerimiz teknoloji

ve bilimsel gelişmeler karşısında yeniden belirlenmekte, değişmekte. Organik bedenlerimiz organik olmayan yapay bedenlere dönüşmekte ve bir organik beden belki de hayal bile edemeyeceği yapabilirliklere sahip olmaktadır. Biyoteknolojik gelişmelerle yeniden yapılandırılabilen zihne sahip olan Homo Sapiens kendi türünü kendi eliyle sonlandıracak gibi görünmektedir. ‘Zihin okuyucu’ başlıklarla yaşamımızdaki her şeyi kontrol edebilmek, evdeki aletleri kontrolden oda ışıklarını açıp kapatmaya kadar bir başlıkla, cüzi bir ücretle yapabilmek zaman kazandırıp, yaşamı kolaylaştıracak hatta yaşam süresini uzatacağı diye tercih edilebilir olacaktır.

Hızla gelişen teknolojilerle ilgili sorunlar, özellikle de bu teknolojilerin insanlara ve onların dünyadaki yerine müdahalesindeki sorunlarla örtüşmektedir. Yapay zekâyı ve bilim ile teknolojinin diğer alanlarını ilgilendiren sorunlar, geleceğe ilişkin kestirimlerde bulunmada ortaya çıkan etik sorunlardır. Bu sorunlar karmaşık ve büyük sistemlerin sorumluluğunun kimde olduğunun ve sorumluluğun nasıl dağıtılacağına bilinmediği yerde ortaya çıkan etik sorunlardır. Teknoloji ve bilimdeki gelişmelerin topluma, kültüre entegre olamadığında karşılaşılan sorunlardır. Burada sorun, teknolojiye gelişmelerin artması, yapay zekanın keşfedilmesi ve robotlarla birlikte insan yaşamında dahil edilmesi değildir. Sorun teknolojinin insanı araçsallaştırarak, teknolojiyi ve yenilikleri ne getirip ne götüreceğine bakmaksızın kullanmakla, özellikle para kazanmanın bir aracı olarak kullanmakla ilgilidir. İnsanın daha az insan olması, makinelerin ise tasarımlarla gittikçe daha akıllı olmasına yol açan bir sistemde karşılaşılan pratik etik sorunların çözümünün nasıl olması gerektiği üzerinde düşünürken bazı gelişmelerin teorik çerçevesini de en azından ortaya koyabilmelidir. Bu bağlamda, özellikle “yapay zeka”nın ve sisteminin ne olduğu, insandan farkı, ortaya çıkardığı ya da çıkarabileceği değişiklikleri ve güçlükleri üzerinde durmak gerekmektedir. Bu çerçeveden hareketle teorik etiğin, yapay zekanın pratik alanda ortaya çıkardığı ya da çıkarabileceği sorunlar için bir ölçüt olup olmadığı üzerinde düşünülmelidir. Özellikle daha sık karşılaşılan ayrımcılık, veri gizliliği ve etik sorumluluk gibi temel sorunların ortaya çıkmasında yapay zekâ ve uygulamalarının etkisi, ortaya çıkardığı güçlükler üzerinde durulmalıdır. Bu amaçla, çalışmanın ilk bölümünde yapay zekâ ve uygulamalarının sınırları çizilmeye çalışılacak, ikinci bölümde ise daha sık karşılaşılan pratik etik sorunlar üzerinde durularak, geleneksel etiğin ve modern etiğin bu sorunların çözümüne katkısı olup olamayacağı, olaksa nasıl olabileceği gösterilmeye çalışılacaktır.

Teknolojiyle beraber insanlığın geçmişten günümüze kadar ki yaşadığı gelişmeler ve geldiği noktanın ele alınıp, bu süreç içerisinde internet başta olmak üzere yapay zekâ teknolojilerinin değişim ve gelişimi karşısında insanın değişim ve gelişimi üzerinde düşünülmelidir. Günümüz teknoloji devlerinin son zamanlardaki yapay zekâ çalışmaları gelecek yıllarda daha da çeşitlenecek gibi görünmekte olduğundan bu çalışmaların etik boyutunun hesaba katılması insan türünün geleceği için önemlidir. İnsanın bu çalışmalarda nelerden etkileneceği, Yapay Zekâ ile ilgili gelişmelerin insan doğası üzerinde ne gibi etkiler bırakacağı, beraberinde hangi etik tartışmalara yol açacağı üzerine daha fazla düşünülmelidir.

1. BÖLÜM

1. “YAPAY ZEKÂ” VE “ETİK” KAVRAMLARININ SINIRLARI

Günümüzde her birimiz bilimsel çalışmaların ortaya çıkardığı ürünler ve teknolojinin ortaya koyduklarıyla içiçe bir yaşam sürdürmekteyiz. Günlük yaşamda karşılaştığımız sorunlara karşı pratik çözümler ortaya koyma yöntemlerimiz zamanla farklılaşmakta, yaşam tarzlarımız da bu farklılaşmalara bağlı olarak değişmekte, bilim ve teknolojiyle uyumlu hale gelmektedir. Bilim ve teknoloji dünyamızı çok farklı biçimlerde değiştirip dönüştürürken, bu çok hızlı dönüşümün beş on yıl içinde şimdi içinde yaşadığımız dünyadan çok farklı bir dünya yaratmasının kaçınılmaz olduğunu düşündürmektedir. Genel olarak insanın ya da toplumdaki bireylerin bu kadar kısa sürede gerçekleşen değişime ayak uydurup uyduramayacakları, nasıl uyum sağlayabilecekleri sorusu birçok akademisyenin, politikacının, bilim insanının, düşünce ve iş insanlarının akıllarını meşgul etmektedir. Çağın ontolojisi olan teknolojinin (Grandt,1986: 32) gelişmeleri karşısında diğer canlılardan kimi özellikleriyle ayrılan insanın bu özelliklerinin, insan türünün ve bireylerin yakın zamanda yaşamlarını nasıl biçimlendirebileceği, biçimlendirdiğinde insan için hala değerli şeylerin olup olmayacağı üzerinde düşünmek gerekli görünmektedir. Bu değişime en çok yön verecek olan ve değişimi hızlandıracak olan da *Yapay Zekâ (Artificial Intelligence)* gibi görünmektedir. Buradan hareketle, yapay zekâyı daha yakından tanımak, sınırlarını belirlemek insan türünün geleceğine ilişkin endişelerini azaltmak ve kaygılarını giderebilmek için de önemli görünmektedir.

1.1. “Yapay Zekâ”nın Sınırları

Yapay zekâ çalışmalarının geçmişi yakın tarihe değil, oldukça eskiye dayanmaktadır. Her ne kadar son yıllarda popülerleşse de bu alanda yürütülen çalışmaların köken itibarıyla kapsamı oldukça geniştir. Belirli bir tarihsellik süreci taşıyan yapay zekâ çalışmaları, geçmişten günümüze sürekli olarak bir ilerleme göstermiş olup, bugünkü konumuna ulaşmıştır. Özellikle Sanayi Devrimi ile başlayan makineye bağlı iş gücünün, zaman içerisinde gelişmesi ile beraber günümüzde yapay zekâ teknolojilerinden fazlasıyla söz edebileceğimiz bir dönemde yaşamaktayız. “*Yapay zekâ günümüz için değerlendirildiğinde bireye, toplumlara, ekosisteme ve hatta uzay bilimlere gibi insana etki edecek birçok çerçevede gelişmekte bilhassa bilim, sağlık, ekonomi, ordu, endüstri, ulaşım, eğitim, politika*

gibi alanlarda güncelliğini her gün sağlamaktadır” (Yalçınkaya, 2019: 4). İçinde yaşadığımız toplumlarda yapay zekâ, “algoritma”, “kodlama” gibi terimlerle zihinlerimizde birlikte yer alsa da felsefe başta olmak üzere, pek çok sosyal bilim dalının da bu alanla yakından ilgili çalışmaları bulunmaktadır.

“Yapay Zekâ” kavramını tanımlayama başlamak için öncelikle “yapay” ve “zekâ” kavramlarının ne olduğunu açıklamak gerekmektedir. “Yapay” kelimesi *Türk Dil Kurumu* tarafından “doğadaki örneklerine benzetilerek insan eli ile yapılmış ya da üretilmiş, suni, yapma ve doğal karşıtı” şeklinde tanımlanmaktadır. “Zekâ” kelimesine baktığımız zaman ise “insanın düşünme, akıl yürütme, öğrenme, kavramları ve nesneleri zihinde canlandırabilme, objektif gerçekleri algılama, yargılama, sonuç çıkarma, bedeni kontrol edebilme, duyguları doğru algılayabilme, değerlendirebilme, icat edebilme vb. yeteneklerinin ve becerilerinin tamamı; ahlak, dirayet, feraset” olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2024). Bu tanımlamalardan hareket edecek olursak, insan zekasının başta bilgisayarlar olmak üzere, çeşitli teknolojik cihazlar aracılığıyla taklit edilmesi olarak yapay zekâ tanımlayabiliriz. Tabii ki bu kavram hakkında yapılan farklı yanlarını ele alan tanımlamalar mevcuttur. “*Artificial Intelligence*” terimi Türkçe karşılığı olan “yapay zekâ”nın akronim¹ olarak AI harfleri ile ifade edilmektedir (Çıplak, 2024:6). Yapay zekâ teknolojileri bilindiği üzere, insana ait, insanın kendi emeğinin bir yansıması olarak ortaya çıkmış ve insanın düşünme, algılama, tasarlama gibi özelliklerinin birer yansıması olarak görülmüştür. “*Doğal sistemlerin yapabildiği (zekice olsun veya olmasın) her bilişsel etkinliği (gerekirse bedenleri olan) yapay sistemlere, daha da yüksek başarımlı düzeylerinde nasıl yaptırabileceğimizi inceleyen*” (Say, 2018: 83) bir bilim dalına dönüşmüştür.

1950 yılında İngiliz matematikçi Alan Turing tarafından yapılan ve makinelerin düşünüp düşünemeyeceği konusunu ele alan çalışma doğamız gereği sahip olduğumuz bu yeteneklerin taklidinin ilk kullanımı olarak gösterilmektedir. Çünkü Turing testi dediğimiz deney “*bir duvarın arkasında iki bilgisayar ve bilgisayarlardan birisinin klavyesinde yazı yazan bir kişi, diğerinde ise çalışan bir yazılım olması durumunda, verilen sorulara bakarak bir kişinin bu bilgisayarlardan hangisinde insanın cevap verdiğini, hangisinde bir yazılımın cevap verdiğini anlayıp anlamamasıdır*” (Yanık, 2018). O zamanlarda ortaya çıkan bu

¹ İki veya daha fazla sözcüğün baş harflerinden veya ilk birkaç harflerinden oluşturulmuş kelime.

düşünce, yıllar içerisinde geliştirilmiş yapay zekâ çalışmaları başta olmak üzere pek çok çalışmaya olanak sağlamıştır. Bu testten hareketle Alan Turing yapay zekâyı “*perdenin arkasında bir makine varsa ve bir insan onunla etkileşime giriyorsa (örneğin ses veya yazım vb. yoluyla) ve insan başka bir insanla etkileşimde olduğunu hissediyorsa, o makine yapay zekâdır*” (Joshi, 2020:4) demektedir. Yapay zekânın ele alınışı bakımından farklı tanımlamalarının olduğu gözlemlenmektedir. İngiliz matematikçi Alan Turing’in *Computing Machinery and Intelligence* (1950) adlı makalesinde “*Makineler düşünebilir mi?*” sorusunu sorması ile başlayan ve ardından 1955 yılında ilk kez John McCarthy tarafından telaffuz edilen “yapay zekâ” terimi 1956 yılının yazında *Dartmouth Yaz Araştırma Projesi Konferansı*’nda John McCarthy, Claude Shannon ve Marvin Minsky tarafından yapay zekâ “*akıllı makineler yapma bilimi*” (Crevier, 1993 aktaran Abanoz ve Acar 2023) olarak tanımlanmaktadır. Hatta *Dartmouth Yaz Araştırma Projesi Konferansı*’nın amacını, “*makinelerin dili nasıl kullanacağını, soyutlamalar ve kavramlar oluşturacağını, şu anda insanlara ayrılmış olan türden sorunları nasıl çözeceğini ve kendilerini nasıl geliştireceğini bulmaya çalışılacaktır*” (Russel ve Norvig, 2003:17) şeklinde belirtmişlerdir. Bununla beraber McCarthy, yapay zekâyâ yönelik diğer ana yaklaşımın ise “*insan nörofizyolojisini taklit ediyor*” (McCarthy, 2006:7) ifadesiyle dile getirmiştir. Stuart Russell ve Peter Norvig tarafından kaleme alınan “*Artificial Intelligence A Modern Approach*” adlı eserde ise birden fazla düşünürün yapay zekâ ile ilgili tanımlamalarına yer verilmektedir. “*Bilgisayarların düşünmesini sağlamaya yönelik heyecan verici yeni bir çaba... tam anlamıyla zihin sahibi makineler*” (Russel ve Norvig, 2003: 2) 1985 yılında John Haugeland tarafından tanımlanan yapay zekâ, yine aynı kitapta, bir başka önemli düşünür olan Kurzweil için ise “*insanlar tarafından yapıldığında zekâ gerektiren işlevleri yerine getiren makineler yaratma sanatı*” (Russel ve Norvig, 2003:2) olarak tanımlanmaktadır.

Bu tanımlamalar ışığında, yapay zekânın, insanla benzer nitelikler taşıyan ve insanın yeteneklerini taklit etmeye meyilli oluşturulan bir teknoloji devrimi olarak görüldüğü söylenebilir. İnsan zihninin nasıl çalıştığını analiz eden yapay zekâ sistemleri elde edilen donanımla yazılım sistemleri geliştirmekte, insan zihni ile oldukça benzerlik göstererek olayları algılayıp yorumlayarak çözümler üretebilmektedir (Marr, 2018; aktaran Abanoz ve

Acar 2023). Özellikle son zamanlarda veri takip hızı ve kapasitesi artan *bulut sistemi* ² aracılığıyla bizlerin de verileri dahil olmak üzere her türlü veriyi edinebilme imkânı bulan yapay zekâ sistemleri, edinmiş oldukları bu verileri hızlı bir şekilde işleyerek gelişimini sağlamaktadır. Burada verileri hızlı işleyebilme özelliği kendisini insan zihninin sınırlı yapılı olmasından dolayı daha üstün görmeye sebep olmaktadır. Veriyi hızlı işleyebilmesiyle daha hızlı karar verebilmesi bazı durumlarda daha olumlayıcı bir özellik olarak görülmektedir. Günlük hayatımızda kolaylık sağlayabilecek olmaları insan yerine kimi durumlarda yapay zekâyı tercih edilebilir kılmaktadır. Dolayısıyla, makinelerin düşünüp düşünemeyeceği gibi bir soruya verilebilecek yanıt da daha açık görülmektedir. Ünlü fizikçi Hawking Cambridge Üniversitesi'nin Yapay Zekâ Araştırma Merkezi'nin açılışında yaptığı konuşmasında, “*güçlü bir yapay zekânın yükselişi, insanlığın başına gelen en iyi ya da en kötü şey olabilir*” (The Guardian, 2016) diyerek böyle bir soruya yine de kesin bir yanıt verilemeyeceğine dikkat çekmektedir.

İnsan zihninin nasıl işlediğini göz önünde bulundurarak, bu işleyiş mekanizmasını inceleyen yapay zekâ teknolojileri günümüzde insanı aşan bir yere doğru ilerleme hedefindedir. Hatta bu yüzdendir ki, günümüzde *Süper Zekâ* ya da *Güçlü Yapay Zekâ* olarak da adlandırılan yapay zekâyı ilişkin tartışmalar etkisini arttırmış bir şekilde en popüler konudur. Çünkü “binlerce yıldır nasıl düşündüğümüzü anlamaya çalıştık; yani, bir avuç maddenin kendisinden çok daha büyük bir şekilde daha karmaşık bir dünyayı nasıl algılayabildiğini, anlayabildiğini, tahmin edebildiğini ve manipüle edebildiğini. Yapay zekâ veya yapay zekâ alanı daha da ileri gidiyor: sadece anlamaya değil, aynı zamanda zeki varlıklar inşa etmeye de çalışıyor” (Russell ve Norvig, 2003:1). 17.yüzyılda insanı evrenin merkezine alan hümanist düşüncenin zeminini hazırlamasıyla beraber bizler, kendi olanaklarımızı geliştirerek dokunduğumuz her şeyi kendimiz için bir araç olarak görüyoruz (Tunçel Önkâl, 2022: 13-14). *Dijital dünyada bedenin sınırlarını bir kez daha yenmeye çalışan insan, bu kez onun olanaklarını genişletmeye (...) ve böylece bedeni aşılması gereken engelden çok güçlü kılınması gereken bir araca dönüştürmeye başlıyor* (Tunçel Önkâl, 2022: 14). İnsan türünün üzerinde bir üst insana ulaşma ideali ve bunun tezahürü sayılabilecek yapay zekâ ve beraberinde gelen yenilikler, bilim ve teknolojinin günümüze dek nedenli hızla

² Bulut sistemi, bilgisayar sistemlerine internet üzerinden erişim sağlayan ve veri depolama, işleme ve yönetme hizmetleri sunan bir modeldir. Aynı zamanda geleneksel yöntemlerle depolanan verilerin sanal ortama taşınmasıdır.

yol aldığını gösteriyor. İnsanın temel motivasyon kaynağının onun mükemmelleşme arzusu olduğunu gösteren bu süreçte,” *bu dönüşümde teknoloji bir yaratıcı olarak baş aktör*” (Tunçel Önköl, 2022: 14) olarak kabul edilebilir.

Yapay Zekâ çalışmalarındaki ana çalışma unsuru, algoritma aracılığıyla eldeki verilerin işlenmesi ile gerçekleşmektedir. Bu sayede, yapay zekâ sistemli herhangi bir program, sahip olduğu verileri işleyerek, birçok farklı sonuca kendiliğinden ulaşabilmektedir. Çünkü tasarlanan yapay zekâ sistemleri, yazılımcıları tarafından öyle kodlanmışlardır ki kendi kendini geliştirebilme ve kendi kendine öğrenebilme imkanına sahiptir. yapay zekâ yazılımcıları tarafından yazılmış olan bu kodlar sayesinde herhangi bir yapay zekâ sistemi, dış etkenlerden bağımsız bir şekilde, insan müdahalesi olmadan kendi başına kararlar verebilen yapıda hareket edebilirler. Böylelikle insan türünün karşısında, insanın elinden çıkan bir ürün olarak yapay zekâ kendi gelişimini çağın gereksinimlerini de karşılayabildikçe daha da hızlandırmaktadır.

Başlangıçta, tıp biliminde sıkça kendisinden söz ettirirken, artık yalnızca sağlıkta değil, eğitimde, sporda, bankacılık gibi mesleklerde, kamusal alanda, sosyal ve kültürel yaşamda da insanın yerinde tercih edilebilir hale gelivermiştir. Buradaki en önemli faktör ise yapay zekâ çalışmalarında algoritma aracılığıyla hızla işlenen verilerin pek çok farklı sonuca da hızlıca ulaşmayı sağlaması, yazılımlar ve kodlamalar sayesinde hızlı karar verip, hızlı çözüme ulaşabilmesinin ise kimi zaman insan türünden daha “başarılı” olabildiğini düşündürmektedir. Dünya Satranç Şampiyonu Garry Kasparov’un, *Deep Blue* adlı satranç algoritmasına yenilmesi de bu sayede mümkün olmuştur. Çünkü *Deep Blue* adlı yapay zekâ algoritmasının yazılımcıları tarafından, yapılacak ve gerçekleşmesi muhtemel olan yüzlerce ihtimalin programa yazılması imkansızdı. Aynı zamanda bu durum, insan zihninin sınırlarını aşmaktaydı. Ayrıca programı tasarımı yapan kişilerin yetkinlikleri bakımından bir dünya şampiyonunu yenmesi, oldukça ihtimal dışı bir durumdu (Bostrom ve Yudkowsky, 2011: 4) *Deep Blue* adlı algoritma, hamleler arasındaki bağlantıyla beraber karşılaşılabileceği olası sonuçları hesaplayarak Garry Kasparov’u yendi. Bu durum Nick Bostrom tarafından ekmek kızartma makinesi üzerinden örneklendirilerek aradaki farkı vurgulamaya çalışıldı: “*Bir ekmek kızartma makinesi, bu tasarımın özelliklerine sahip olamaz çünkü ekmek kızartma makinesi, ekmek kızartmanın sonuçlarını öngöremez*”di (Bostrom ve Yudkowsky, 2011: 5).

Yapay zekânın bu gibi hızlı sonuca varabildiği örneklerin artmasıyla birlikte, “Yapay zekâ insanın yerini mi alacak?” sorusunun kaygıya dönüşmesine sebep oldu. İnsanın belirli bir durum karşısında sergilemiş olduğu karmaşık düşüncelerinden soyutlanarak, karşılaştığı bir probleme yaklaşma tarzı konusunda daha hızlı karar verememesi yapay zekâ ile arasındaki önemli farklardan bir tanesi olarak görülünce bu kaygı anlaşılabilir bir kaygıya dönüştü. Fakat, insan ile önemli bir farkının da olduğunu görmeyi sağladı. İnsan, yapay zekâdan farklı olarak hatalarından geri bildirimleri alarak ders çıkarabilen bir varlıktı ve bazı durumlarda hızlı düşünerek değil, düşünüp taşınarak karar vermesi, tercih etmesi gerekiyordu. Bu durum karşısında, yapay zekânın derin öğrenme ve makine öğrenimi gibi iki ana özelliği ortaya çıktı. Çünkü yapay zekâ için en önemli yapı taşı verilerdi. Veriler sayesinde sistemin çalışması mümkün hale gelmekteydi. Söz konusu veriler olmadan yapay zekânın herhangi bir komutu yerine getirmesi imkansızdı. Nasıl ki 1980’li yıllardan itibaren insanların kullanımına sunulmuş olan bilgisayarlar ile günümüzdeki bilgisayarlar arasında veriyi işlemesi bakımından büyük bir fark varsa, benzer biçimde, belirli eylemleri gerçekleştirmek amacıyla programlanan algoritmaların günümüzde makine öğreniminin devreye girmesi ile beraber pek çok veriyi işleyerek değerlendirmelerden de farklılıklar bulunmaktaydı (Rouhiainen, 2020: 16). Günümüzde artık verilerin ve algoritmaların hayati bir önemi olduğu aşikardır. Artık *“algoritma sizin hakkınızda bir sürü veriyi ve milyonlarca insana ilişkin istatistikleri analiz ederek kredi verilecek kadar güvenilir olup olmayacağınıza karar veriyor”* (Harari, 2018:10). Pekçok meslekte algoritmalar aracılığıyla gerçekleşerek yapay zekâ sistemlerinden faydalanmaktadırlar. Verilerin dijital olarak kaydedilmesi, depolanması ve değiştirilmesi ve bilgisayarın artırılmış gücü yapay zekadaki gelişmelerin hızındaki değişimin arkasındaki en büyük orandaki iki faktördür.

Zaman içerisinde göstermiş olduğu gelişmelerden kaynaklı olarak yapay zekâ sistemlerinin yaşamış olduğu bu dönüşüm karşısında, yapay zekâ ve insan arasındaki etkileşim üzerine de daha çok düşünülmesi gerekliliğinin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Bu noktada teknolojinin faydalarından yararlanarak bilinçli kullanıcı konumunda bulunmak isteyen bizler için felsefenin önemli bir etken olduğu göz ardı edilmemelidir. Evreni, doğayı, insanı sorgulayan alanların başında gelen felsefe, günümüz teknolojileri karşısında da etkinliğini arttırmak zorundadır. Bu yüzden yapay zekâ ile ortaya çıkan sorun ve gelişmeler, felsefe, sosyoloji, psikoloji gibi pek çok disiplini de etkilemiştir. Kişilerarası ilişkilerde, kişilerin yapıp etmelerini nesne edinen ve her durum karşısında nasıl davranmak gerektiğine

ilişkin yol gösteren etik disiplini “Yapay zekâ mı insan mı?” sorusuna bir yanıt verebilecek olan bir disiplindir. Özellikle algoritmanın her türlü veriyi içermesine rağmen insan gibi enine boyuna düşünmesi gereken farklı bir durumla karşılaşıldığında hata yapma olasılığının dah afazla olduğu düşünülürse etige, yapay zekaya rağmen ihtiyaç olacağını söylemek mümkündür. Aralarında Nick Bostrom, Max Tegmark, Elon Musk gibi pek çok önemli isimlerle 2015 yılında gerçekleştirilen yapay zekâ konferansının amacı da bu noktada örtüşmektedir. Amaçlarının *güdümsüz bir zekâ yerine faydalı bir zekâ yaratmak* olduklarını belirten Tegmark, yapay zekanın başarısından ötürü ortaya çıkan sonuçların yalnızca entelektüel değil ahlaksal açıdan da hayati sonuçlara etki edebileceğine dikkat çeker (Tegmark, 2019: 58). Bu bağlamda, yapay zekâ araştırmacılarını ilgilendirdiği kadar, tüm gelişme ve ilerlemeler farklı alanlardaki düşünürleri, özellikle etik gibi bir felsefe disiplini hatta insan hakları ve pek tabii hukuk gibi alanları da etkilemektedir.

1.1.1. Yapay Zekânın Türleri

“Yapay zekâ”nın kavramsal ve kullanım olarak günümüze kadar olan gelişimine baktığımızda üç farklı türde yapay zekâdan söz edildiğini görmekteyiz. Bunlardan birincisi şu an kullanmış olduğumuz yapay zekâ sistemlerini de içerisinde kapsamakta olan “*dar yapay zekâ*”dır. Dar yapay zekâ, en basit biçimiyle, yazılımcı tarafından verilen kodlamaların algoritma sayesinde işlenmesi olarak tanımlanmaktadır. Kullanmakta olduğumuz navigasyonlar, Google arama motorları ve çeviri programları *dar yapay zekâ* örnekleri arasında gösterilebilir. *Dar yapay zekâ*, bilinen ve geçmişi yıllar öncesine dayanan ilk yapay zekâ çalışmalarını kapsamaktadır. Çalışma tarzı bakımından sınırlı bir yapıya sahiptir. Sadece programlanmış olduğu alan ile sınırlıdır ve o alandaki becerilerini, makine öğreniminin gerçekleşmesiyle geliştirebilmektedir. IBM³ tarafından 1997 yılında programlanmış olan ve dünya satranç şampiyonu Kasparov’u yenen *Deep Blue* adlı satranç bilgisayarı, *dar yapay zekâ* çalışmasının bir ürünüdür. Ancak bu bilgisayarın böylesi üstün bir yazılıma sahip olmasına rağmen, dört yaşındaki bir çocuğu üç taş oyununda yenmesi ise imkansızdı. Tegmark için herhangi bir sağlıklı çocuğa, yeterince alıştırma vakti verildiği zaman birden fazla alanda kendi sınırlarını geliştirmesi ve başarılı olması mümkün hale gelebilirdi (Tegmark, 2019: 76). Bunun temel sebebinin ise işlevsellik bakımından insan zekâsı

³International Business Machines.

sınırlarının genişletilebilir ve birden fazla alana yatkın olmasından kaynaklı olmasıdır. “Bugün insanlar ve makinelerin zekâsını kıyasladığımızda, insanlar olarak genişlikte açık ara biz kazanıyoruz ancak makineler küçük ama artan sayıdaki dar alanlarda bizi geride bırakıyorlar” (Tegmark, 2019: 76). Nick Bostrom’ da Tegmark ile benzer görüşleri paylaşmaktadır. Onun açısından da *dar yapay zekâ* çalışmaları, yalnızca tek ve sınırlı alanda programlanmış yetkinliğe sahiptirler. Bostrom için *Deep Blue* dünya şampiyonunu yenmiş olsa dahi, değil araba sürmeyi dama bile oynayamaz bir durumdadır (Bostrom ve Yudkowsky, 2011: 3).

“Yapay zekâ”nın kavramsal ve kullanımına ilişkin ikinci kullanımı *yapay genel zekâ* ya da bir başka tabirle *güçlü yapay zekâ*dır. Dar yapay zekâ çalışmalarından sonra, yapay zekâ araştırmacılarının ulaşmak istediği bir sonraki aşama olarak *yapay genel zekâ* ya da bir başka tabirle *güçlü yapay zekâ* çalışmaları gelmektedir. Burada araştırmacıların asıl hedefi tek bir alanla sınırlı makineler yerine tıpkı insanlarda olduğu gibi birden fazla alanda yetkin makineleri oluşturmaktır. *Yapay genel zekâ* terimi, ‘*insan seviyesinde*’, insan zekasına en yakın seviyede bir yapay genel zekâyı ortaya çıkarabilmektir. Bu alandaki araştırmacılar Shane Legg, Mark Gubrud ve Ben Goertzel insanların yapabildiği pek çok eylemi, yapay zekânın da gerçekleştirerek insanı birebir taklit etmesi üzerinde çalışmalarını yoğunlaştırdılar. Pek çok araştırmacı açısından böylesi yetkinliğe sahip bir *yapay genel zekânın* ne zaman gerçekleşeceği, hatta gerçekleşip gerçekleşmemesinin mümkün olup olmadığına dair henüz kesin cevaplar verilememektedir. Bu durumun temel sebebi ise insanın zihin yapısından kaynaklanmaktadır. Pek çok etkeni içerisinde barındıran insan zihni, karmaşık yapıda olmasından ötürü henüz tam anlamıyla çözümlenememiştir. Örneğin, “bir arı, kovan inşa etme konusunda beceri gösterir; bir kunduz baraj inşa etmekte ustalık sergiler; ama arı baraj inşa etmez ve kunduz da kovan yapmayı öğrenemez. İzleyen bir insan ise her ikisini de yapmayı öğrenebilir” (Bostrom ve Yudkowsky, 2011: 3). Bu örneklendirme insan zihninin birden fazla duruma ve buna bağlı olarak birden fazla yetiye sahip olduğunu göstermektedir. Geldiğimiz nokta itibariyle yapay zekâyla ilgili bu gelişmeler kadar yapay zekânın hangi alanlarda hayatımızın içinde yer aldığını da iyi gözlemlemek gerekmektedir. Bu farkındalık yapay zekânın ne olduğunun bilinmesi kadar değerlidir. Çünkü içinde bulunduğumuz sosyal hayatın gerekliliklerini gerçekleştirme hususunda pek çok farklı alanlar, yapay zekâdan faydalanmaktadır. Bu faydalanma durumu ise biz kullanıcıların verilerinden kaynaklı olarak gerçekleşmektedir. Bizlerin kendi aklımız kadar yapay zekâ ve türlerinin kullanımında

yükümlülüklerin farkında olması günümüz gelişmeleri karşısında önemlidir. Şu ana kadar kullanmakta olduğumuz yapay zekâ programlamaları ile birlikte, Google asistan uygulaması, Google arama motoru, Siri ve sosyal medya uygulamaları üzerinden karşımıza çıkan kişiselleştirilmiş reklam önerileri gibi pek çok durumda takip altında olduğumuz bilinen bir durumdur. Bunların haricinde sağlık, ekonomi, eğitim, siyaset ve hukuk gibi farklı alanlarda da yapay zekâ uygulamaları ile karşı karşıya kalmaktayız.

İnsan zekâsı çok amaçlı biyolojik bir algoritma olarak düşünülebilir. İnsan zekâsı, araba kullanabilen, sohbet edebilen ve Go oynayabilen bir zekâdır. Yapay zekanın da bir sonraki hedefi, aynı insan zekâsı gibi çok amaçlı problem çözme kapasitesine sahip olabilmesi ve böylelikle matematiksel bir algoritmanın geliştirilebilmesidir. Burada akıllara takılan, insanoğlunun yakın gelecekte yapay zekâ tarafından şekillendirilen bir çevreye uyum sağlayıp yine efendi mi olacağı, yoksa kendi doğasının sınırlarında mı kalacağıdır. İnsan akıllı bir varlıktır ve zihni bir kestirimde bulunma makinesi gibi işler. Örneğin bir metni okurken, okuduğumuzda zihnimiz hangi sözcüğün geleceğini kestirir ve bu kestirimleri onaylayarak veya reddederek metni anlar. İnsan zihni mevcut dünya anlayışı temelinde bir gelecek inşa eder, edindiği deneyimlere dayanarak da kestirimlerinde değişiklikler yapar. Esasında algoritmalar da aynı şekilde yol alır ve kestirimlerde bulunurken gerçekliğe uygun düşüp düşmediğini kontrol eder, gerektiğinde de değişiklikler yapar. Fakat insan zihni ile yapay zekâ arasında, insanı insan yapan, onun yapabilirlikleri olarak bilinen özellikleri vardır. İnsan, hiç var olmayan şeyleri hayal edebilir, gerçek dünyamızda görülen hallerinden farklı biçimde tasarlayabilir, yaratıcılığıyla yeni tasarımları ortaya koyabilir. Ancak yapay zekâ, daha önceleri bilim kurgu kitaplarında veya filmlerdeki hayali olandı, bugün de insan zihni gibi hayal kurma, tasarımlama ve orijinalliği olan ürünleri ortaya koyması olanaklı görünmemektedir. Günümüzde, orijinal müzik besteleri yapamayacağı, yaratıcı olamayacağı konusunda tartışmalar sürerken yapay zekanın düşünüp düşünemediği, bu özelliğiyle insanın kendisinden her zaman ayrı ve daha üstün olup olamayacağı tartışılmaktadır. Özellikle sanat alanında özgün eserleri ortaya koyamayacağı, nesne, sözcükler veya sözcük kombinasyonlarının anlamlarını ortaya koyamayacağı düşünülür. Ancak aşama olarak *yapay genel zekâ* ya da bir başka tabirle *güçlü yapay zekâ* çalışmalarının '*insan seviyesinde*', insan zekasına en yakın seviyede bir yapay genel zekâyı ortaya çıkarabilme olasılığının yüksek olduğu düşünülmektedir.

Bu bağlamda, insan doğası gereği düşünen, tartan, bir şeyleri isteyen, istemelerini eyleme dönüştürebilen, bilgileri biriktiren, kendilerini ve öteki insanları eğitebilen, bir gelecek tasarımı yapabilen, geleceği kendi yararlarına değiştirebilen, tarihi ve kültürü üreten, değerler ortaya koyan ve değerlere göre eylemde bulunabilen bir varlıktır. Hayal kuran, tasarımılayan, kurgulayan, tavır alabilen bir varlıktır. İnsanın yapabilirlikleri vardır. Bütün bunları hesaba katarak yapay zekanın tüm yapabilirliklere sahip olup olmadığı, özellikle ikinci türü olarak güçlü yapay zekanın tüm yapabilirliklere sahip olup olamayacağı üzerinde düşünülmelidir.

1.1.2. Yapay Zekânın Yapabilirlikleri Sınırlı Mıdır?

“Alpa Go” adlı yapay zekâ, binlerce kez “Go” oyununu oynayarak kendini geliştirir, sürekli pratik ederek, tekrarlayarak hamleleri ezberler ve olasılıkları hesaplaması sayesinde Go oyununda dünya birincisini yenmeyi başarır. “...Çünkü ‘Go’ oyunu sadece matematiksel hesaplamalara göre değil sağduyuya da dayanan bir oyun”dur (Yanık, 2018). 1997 yılında ise benzer biçimde, Dünya Satranç Şampiyonu olan Garry Kasparov’ un bir bilgisayara karşı oynadığı satranç mücadelesini kaybeder ve Kasparov bu yenilgi sonrası şöyle söyler: “Daha önce birçok bilgisayara karşı oynadım ama böyle bir şey hiç başıma gelmemişti. Masanın diğer ucundan yeni bir zekâ türünün kokusunu alıyor, onu hissediyordum. Oyunun geri kalanında elimden geleni yaptığım halde kaybettim; o ise güzel ve kusursuz bir oyun sergileyerek rahatlıkla kazandı” (Walsh, 2020:32). Kasparov’ un bu sözleri aslında o günlerden günümüze uzanan bir fragmanın dizeleri gibiydi. İnsan ürünü olan bir makine, Dünya Şampiyonu olan bir insanı yenebilmişti. Peki düşünebilme, seçebilme, karar verebilme insanın bir özelliği iken, yapay zekanın -insanın kendi ürettiğinin de- bir özelliği olabilir miydi? Sorunu bu açıdan ele aldığımız zaman bir yapay zekâ ile bir insan arasındaki farklılıklar ile birlikte benzerlikler olması olası mıydı? Bu açıdan zekâ, bilinç, akıl, insana özgü mü yoksa yapay zekaya da özgü özellikler olabilir miydi? Genetiğin ve bilimin gösterdiği gelişmeler, insanların genetik mühendisliği aracılığıyla yeni türler üretebildiğini de ortaya koymaktadır. “Homo sapiens kendini bile dönüştürebilir ve her zaman olduğundan çok daha fazla ölçüde ‘kendi kaderinin çobanı’ haline gelebilir” (Mayor ve Forti, 2004: 145). Biyolojik anlamda ‘tamamlanmamış’ doğduğu ve bir ömür boyu toplumsal çevresinden yardım, ilgi ve takdir beklediği düşünülen insan türünün, çok yakın bir tarihte kendi biyolojik evrimini kendi eline alacağı ve türünün kendi kendini dönüştürmesinin yakın bir gelecekte

gerçekleşecek gibi göründüğünü düşünmektedir. Hatta insan, ‘evrimin eş aktörü’ ya da ‘Tanrı’ olarak insan kimi zaman betimlenmektedir (Habermas, 2003: 35). Böyle bir konumda insanın daha evvel dile getirdiği kimi meta anlatıları terk edip edemeyeceği de sorgulanır: “Yeni baştan bir insan doğası yaratılabilir mi? Varolan ölçütler, normlar, ilkeler bir tarafa bırakılarak insan eliyle yapılan bir doğanın varlığı üzerinde uzlaşılabilir mi? Biyo-genetik gelişmeler sonuna kadar kullanılarak ‘daha sağlıklı ve uzun bir hayat’ yerine insanı, insan doğasını araçsallaştırarak daha pragmatik bir yaklaşım izlenebilir mi? Bu durumda insanın karakterinin ne kadarı doğuştan gelecek, ne kadarı sonradan edinilecektir?” (Mayor ve Forti, 2004: 146). Bu soruların yanıtları aranırken, insan doğal olarak büyüyüp gelişen doğasının karşısına kendi eliyle yapıp ettiği bir doğayı, yapay zekayı, koymuştur. Burada sadece pratik yaşamda kimi sorunları hızlı ve kolay çözmek değil, aynı zamanda bilişsel olarak da işleyen, yaratılmış bir doğanın varlığından söz edilmektedir. “Natura naturata” ya da “created nature” “yaratılmış doğa” yani ‘insan eliyle yapılan’ bir doğa -yapay zekâ ve doğası- ile “natura naturans” ya da “yaratan doğa”, yani ‘doğal olarak büyüyüp gelişen’i⁴ -insan doğasını-birbirinden ayırmanın zor olabileceği bir gelecekte söz edilip edilemeyeceği üzerinde düşünülmektedir. İnsan doğasının sahip oldukları onun diğer canlılardan, bitki ve hayvanlardan ayrılmasını sağlarken, kendi ürettiği ve giderek kendine daha benzer hala gelen yapay zekâdan da ayrılmasını sağlayıp sağlayamadığı tartışılmaktadır. Bu bağlamda düşünebilme ve bilince sahip olabilmenin yalnızca insanın ayırt edici özelliği olduğunu, diğer canlılarda düşünebilme ve bilincin olmadığını savunan kimi bilim adamları, “Yapay zekâ bilince sahip midir?” sorusuyla da günümüzde karşı karşıyadır. Sinir sistemine sahip olan hayvanlarda bulunan, böyle bir sisteme sahip olmayan bitkilerde ise bulunmayan bilinçle hayvanlar da bitkilerden ayrılır. “Hayvanda sinir sisteminde merkezileşmenin artmasıyla bu sinir sisteminin bölümlerine ait işlevlerin bağımsızlığı da artar- ve bununla birlikte hayvan bedeninin makinaya benzerliği de” (Scheler, 1998: 43). Ancak, nesneleştirme yapamayan, düşünüp taşınamayan, tasarımıyapamayan, kurgulayamayan hayvan ne kendini ne de çevresini kendisine nesne edinemez. Her ne kadar bitkilerden farklı olarak duyu ve hareket sistemine sahip olsa da hayvanın kesin olarak yapamadığı şey, değerler arasında bir seçim yapabilmektir. onun zekası her zaman organik-itkisel ve pratik olarak bağımlı bir zekadır (Scheler, 1998: 71). Bu bağlamda bakıldığında, hayvanda bile olmayan bir bilincin

⁴ Habermas, “*İnsan Doğasının Geleceği*” adlı metninde ikili bir insan doğası kuramı ortaya koymaktadır. Ancak onun bu ikili insan doğası anlayışı biyo-genetik gelişmeler ve uygulamalar bağlamında karşılaşılan sorunları ifade etmede kullanılmaktadır.

makinelerde olmasından söz etmek pek mümkün görünmemektedir. İnsanı hayvanlardan ayıran şey ise pratikte yapıp etmelerini yönlendirecek bir zekaya sahip olması değildir.

“*İnsan Doğası Niçin İnceleniyor?*” başlıklı yazısına, “insan akıl sahibi bir varlıktır - en azından ben öyle düşünüyorum” (Mitchell, 1972: 23), diyen Russell’dan hareketle “insan, doğası gereği siyasi bir hayvan; sosyal bir hayvan; biyo-sosyal bir hayvan; bencil, kurnaz bir hayvan; ekonomik bir hayvan; Tanrının tasarımıyla payını almış dinsel bir yaratık ve bütünüyle bir hayvan olmayan bir hayvandır” (Mitchell, 1972: 23). Bazı insanlar uysaldır, bazı insanlar vahşidir, bazı insanlar paylaşımcıdır, bazıları istifçidir, bazıları inançlıdır, bazıları kâfirdir, bazıları siyasidir, bazıları siyasi değildir, bazıları maddeci ve duyusalıdır, bazıları kendi kendini gözlemler ve temkinlidir, bazıları savaş yanlısıdır, bazıları barışseverdir (Mitchell, 1972: 23). İnsan doğasının bu tanımlamalara bakınca bitmez tükenmez, sınırları belli olmayan bir kavram olduğu düşünülse de, insanın insanın kesin olarak olduğu bir şey vardır; o da insanın akıl sahibi bir varlık olmasıdır” diye düşünen düşünürler insanın en ayırt edici özelliğini dile getirirler. Antik Çağda Yunanlıların akıl (*logos*) dediği, kimi düşünürlerin tin (*Geist*) olarak adlandırdığı, akıl, daha geniş kapsamlı olan “ideleri düşünmeyi”, iyilik, sevgi, saygı gibi belirli türden *istemli ve duyusal edimleri* de içine alan bir yeti olarak karşımıza çıkmaktadır. “Dikkatini kendi üzerine toplama, ben-bilinci ve kökensel itkiye karşı koyan merkezleri nesne yapabilme yeteneği, yalnız insana özgü olan, tek parçalanamaz bir yapı oluştururlar” (Scheler, 1998: 72). İnsanın bunu yapabilmesini olanaklı kılan ise onun tine sahip olmasıdır. Sınırsız bir zekâ olarak düşünülse bile, zekâ hiçbir zaman ben-bilincine ulaşmayı sağlayamayacağı için yapay zekanın da insan olması veya insanın yaptığı şeyi yapması olanaklı görünmemektedir.

Düşünebilen, tartabilen, eleştirebilen, sorgulayabilen insan kendi üzerine yönelme, bilme yetisiyle kendisini nesne edinme, kendisine mesafe alarak bakabilme, bunun sonucunda “benim”, “ben bir insanım” diyebilme, kendisiyle ilgili kararlar alabilmesi olanağına, yapabilirliklerine sahiptir. İnsanlar için bile çok zor olan değerler sorunlarıyla insanın baş edebilmesi, dürüst olabilmesi, yalan söylememesi, doğruyu söylemesi, erdemli olması ve insanın değerine zarar vermemek arasında bir seçim yapabilmesi, eylemini yöneten motife bağlı olarak doğru değerlendirme yapabilmesi sadece insan için olanaklıdır. Yapay zekâ çalışmalarında, özellikle *güçlü yapay zekâ çalışmaları* insanın sahip olduğu bu ben bilincine ve doğası gereği sahip olduğu yapabilirliklerine ne kadar yaklaşabileceğine odaklanmıştır.

“Bir derin öğrenme algoritması size ‘*Bu bir kedi fotoğrafıdır*’ diyebilir. Ancak onun *neden kedi olduğunu* söyleyemez. Mesela tüyleri, dört bacağı ve küçük şirin patileri nedeniyle kedi olduğunu açıklayamaz. *Neden bir köpek olmadığını* da anlatamaz” (Walsh, 2020: 38). Sadece belirli kodlardan hareketle bir insan zihni gibi çalışmaya çalışsa da, insanın bilinç düzeyine ulaşamamıştır. Bir yapay zekâ ile insan arasındaki oyunu bir yapay zekânın kazanma ihtimali her zaman daha güçlüdür, çünkü kendisine verilen görevi üstlenerek birden fazla olasılığı daha hızlı ve kısa sürede hesaplayıp ona göre eylemler. Ancak, yaşamda farklı türden bir eylem olanağıyla karşılaştığında düşünüp-taşınarak her tek duruma ilişkin bir değerlendirme yapıp karar verebilmesi sadece mevcut algoritmalarla sınırlıdır. Dolayısıyla, yapay zekanın insan doğasının bir ürünü olarak yapabilirlikleri sınırlıdır.

Hiç şüphesiz yapay zekânın insan yaşamına sınırlı da olsa katkıları bulunmaktadır. Özellikle eğitim alanındaki etkileri ve katkıları her geçen gün artmaktadır. Pek çok öğretim kurumunda, farklı alanlarda, eğitim süreçlerinde yapay zekâ destekli uygulamalardan faydalanılmaktadır. Ülkemiz dahil olmak üzere diğer ülkelerde yapay zekâ okuryazarlığı konusunda eğitimler verilerek, yapay zekâ uygulamalarına öğrencilerin ve öğretmenlerin entegre olması da eşzamanlı olarak amaçlanmaktadır. Eğitimde kişilerin ilgi alanları, güçlü ve zayıf yönleri analiz edilerek, farklı öğretim programları yapay zekâ algoritmaları sayesinde uygulanabilmektedir⁵. Ayrıca *Google Expeditions* gibi arayüz uygulamaları sayesinde kişiler bulundukları konumdan ayrılmadan çeşitli müzeleri ve yerleri gezerek genel kültür ve kişisel gelişimlerini artırabilmektedir⁶.

Yapay zekanın yapabilirlikleri sadece eğitimde değil, aynı zamanda sağlıkta da, sağlık hakkının korunmasında da önemli katkı sağlamaktadır. Bilindiği üzere kişinin sahip olduğu en temel haklardan bir tanesi yaşama hakkıdır. En temel hakkımız olan yaşama hakkının korunabilmesi için “*sağlıklı olma hali*”nin sağlanabilmesi gerekmektedir. Bu ise kaliteli sağlık hizmetlerine ulaşabilmekle mümkündür. Ancak günümüzde, toplumların içinde bulunduğu ekonomik koşullar, gelişmişlik düzeyleri, politik durumlar ve en önemlisi orantısız nüfus artışı gibi pek çok etken kaliteli sağlık hizmetinin insanlara eşit ve zamanında

⁵ Ülkemizde *Milli Eğitim Bakanlığı* tarafından “*Eğitimde Kullanılan Yapay Zekâ Araçları: Öğretmen El Kitabı*” yayımlanmıştır.

⁶ Kurucusu Mark Zuckerberg tarafından ‘internetin bedenlenmiş hali’ (Meta, 2021) olarak tanımlanan Metaverse evreni sayesinde de eğitim alanında pek çok çalışma yapılabilmektedir. Uygulamalı ameliyattan, köpek fobisi olan bir insanın tedavisine kadar gerçekliği artırılmış sanal gözlükler aracılığıyla bu evrende eğitimler verilmektedir.

ulaşmasını etkilemektedir. Afrika'daki insanlar ile Avrupa'nın herhangi bir ülkesindeki bir insanın aynı kalitede sağlık hizmetinden faydalanması olanaklı değildir. Özellikle bir tarafın kıtlık ve açlık gibi sorunlardan ötürü yaşam kayıplarının artması ile mücadele ettiği bir durum karşısında sağlık hizmetlerinin erişilebilirliği risklidir.

Yapay zekânın son teknolojiyle ulaştığı seviye bu mağduriyeti zaman kaybını engelleyerek giderebilir durumdadır. Pek çok verinin kayıt altına alınabilirliği daha fazla hastaya ulaşılabilmesini olanaklı kılmaktadır. Kişilerin sorunları ve rahatsızlıklarına daha hızlı çözüm üretilebilmekte, nüfus artışından kaynaklanan gecikmelerin önüne geçilebilmesi olanaklı kılınmaktadır. Günümüz teknoloji ve internet çağında elde edilen bu veriler tek bir tuş ile birden fazla doktorun gözetimine sunularak tedavinin sonuç bulması açısından fayda sağlamaktadır. Özellikle gelişmiş ülkelerdeki doktor sayısı ile gelişmişlik düzeyi belli bir sınırın altında olan ülkelerdeki doktor sayısı ve buna bağlı olarak bir kişiye düşen ortalama doktor sayısı göz önünde bulundurulduğu zaman teknolojinin hızlı bir şekilde verilerimizi ele alarak çözüm bulunabilmesi önemlidir. Bununla beraber yapay zekâ tabanlı teknolojik gelişmeler çözümün bir insan tarafından değil bir algoritma tarafından hızlıca verilmesini sağlamaktadır. Sürekli olarak verilerimiz ile beslenen algoritmaların bizleri günün yirmi dört saati gözlemlediği düşünöldüğünde yanılma payının da daha az olacağı hesaplanır.

Yaşamın sürdürülebilirliğinin yanı sıra, yaşam kalitesinin artırılması adına özellikle son zamanlarda, diyet ve günlük zayıflama rejimlerinin bir algoritma tarafından hazırlanabilmesi (Harari, 2018: 7) bizlerin günde kaç kalori alacağı, kaç litre su tüketiminde bulunacağı, verilen programa harfiyen uyulduğu zaman ise kaç gün içerisinde beklenen değişime uğrayabileceği gibi pek çok öneri yapay zekâ algoritmaları sayesinde takip altına alınmaktadır. Bununla birlikte 2020 yılında ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 tedbirleri neticesinde ülkemizde "*Hayat Eve Sığar*" uygulaması kullanılarak virüse karşı uzaktan takip yöntemi hastalığın yayılım ve kontrol altına alınma süreçlerini olumlu etkilemiştir. Canlı takip özelliği sayesinde kurallara uyulmaması halinde güvenlik güçleri tarafından cezalandırılmayı olanaklı kılmıştır. Denetim mekanizmaları olarak kullanılan robot

köpeklerle de birlikte “sağlık hakkı”nın ve “yaşama hakkı”nın konurabilirliği algoritmalar ve yapay zekâ uygulamalarıyla sağlanmaya çalışılmıştır⁷.

Ancak burada dikkat çekilmesi gereken yer, bu kontrol mekanizmalarının günümüz dünyasında otoriter rejimlerin kendi lehine kullanarak, kişileri usulsüz, etik dışı amaçlarla kontrol etmelerine olanak sağlama riskidir. Dolayısıyla, baskıcı bir politikaya sebebiyet verip vermeyeceğine tartışmalıdır. *“Bilginin üretimi, denetlenmesi, dağıtımı ve alıkonması olmaksızın iktidarlar günümüz demokrasilerinde devamlılığını garanti altına alamamaktadır. Bu bağlamda, iktidarın, toplumu denetim altında tutması ve “otoritesini” güçlendirmesi için toplumu çok iyi tanınması, bireyler ile ilgili her türlü enformasyona sahip olması bir zorunluluk halini almaktadır”* (Çaycı, 2016: 90). Bu durumda yönetimlerin her türlü bilgiye ulaşp, verileri ellerinde tutabilmesi insanlığın şimdi ve gelecekteki yaşamını tehdit unsuru oluşturabilmektedir. *“Bir düşünce deneyi olarak, her vatandaşın günün 24 saati vücut ısını ve kalp atış hızını izleyen biyometrik bir bileklik takmasını talep eden varsayımsal bir hükümet düşünün”* (Harari, 2020: 1). Bu durum neticesinde tüm verilerimizin sürekli olarak algoritmalar tarafından işlendiği gerçeğini göz önünde bulundurursak özgürlüklerimiz ve mahremiyetimiz konusunda ciddi sıkıntılar ve problemler ortaya çıkması kaçınılmazdır. Sağlığın ve yaşamın korunması adına veri toplama uygulamaları özgürlüklerimizin önünde bir engel de oluşturma riskini taşımaktadır⁸.

Yapay zekanın yapabilirliklerinin hem insanın doğasından farklı, bir akıl ve bilince sahip olamamakla sınırlı olduğunu söylerken, hem de verilerin toplanıp, işlenip, algoritmaların oluşturulmasında sınırlarını aşacak biçimde kullanma tehlikesi taşıması sorumluluklarının ne olduğu üzerine düşünmeyi gerekli kılmaktadır. “İnsana özgü bir yeti olarak sorumluluk, yapay zekâ söz konusu olduğunda da var mıdır?” sorusuna etik ve hukuki sorumluluk ile sınırlı bir yanıt verilmesi uygun olur. İnsanın etik davranabileceği, etiğin

⁷ Ülkelerin almış olduğu önlemler konusunda ise bir diğer dikkat çekici örnek Çin’e aittir. Çin hükümeti, Covid-19 tedbirleri esnasında insanları akıllı telefonları aracılığıyla yakından takip etmiş ve bununla beraber yüz milyonlarca yüz tanıma kamerasını kullanarak, insanların vücut sıcaklıkları dahil olağan dışı tüm hallerini raporlayarak sadece virüs taşıyıcılarını takip etmekle kalmıyor, onların davranış ve hareketlerini de gözlemleyebilme imkanını buluyordu (Harari,2020:1).

⁸ “Örneğin, CNN bağlantısı yerine Fox News bağlantısına tıkladığımı biliyorsanız, bu size siyasi görüşlerim ve hatta belki kişiliğim hakkında bir şeyler öğretebilir. Ancak videoyu izlerken vücut sıcaklığıma, kan basıncıma ve kalp atış hızıma ne olduğunu izleyebilirsiniz, beni neyin güldürdüğünü, neyin ağlattığını ve beni gerçekten neyin sinirlendirdiğini öğrenebilirsiniz” (Harari, 2020: 1). Sürekli olarak takip altında olmamız bizler açısından şüphesiz kaygı vericidir.

insanın yapıp etmelerine ilişkin olduğu düşünöldüğünde hukuki sorumluluğun da bir algoritmaya yüklenemeyeceğı aşıkardır. Etik sorumluluğı olmayan bir makinanın, hukuki sorumluluğı olabilir mi? Yapay zekanın sorumluluğı olamıyorsa, o halde kimin sorumluluğundan söz edilebilir: ortaya koyanın mı, kullananın mı?

1.1.3. Yapay Zekânın Sorumlulukları

Geçmişten günümüze kadar insanların gündelik yaşamlarını kolaylaştırmak amacı ile ortaya çıkarmış oldukları teknolojik gelişmeler, her geçen gün toplum ve yaşamımız üzerinde etkisini arttırmaktadır. Bu yüzden tüm bu teknolojik gelişmelerin insanlar ve toplum üzerinde yakından bir ilişkisi söz konusudur. Bu yakından ilişki neticesinde hayatımızı kolaylaştırıcı etkisi bulunan teknolojik gelişmelerin olumlu katkıları kadar olumsuz taraflarının da incelenmesi ve düşünölmesi gereklilik arz etmektedir. Geçmişten günümüze geline nokta itibariyle, ilk baştaki yapay zekâ çalışmalarından günümüzdeki yapay zekâ çalışmalarına bakıldığı zaman etik açıdan birtakım problemlerin oluşması oldukça doğal bir durumdur. Çünkü önceki dönem hesap makineleri ya da *Deep Blue* gibi bilgisayarları günümüzle kıyasladığımız zaman, insanlar üzerinde olumsuzluklara sebebiyet verecek bir unsur oluşturması söz konusu değildi. Ancak günümüzde ki gelişmiş yapay zekâ sistemlerinin hayatımızın her alanına etkisi göz önüne bulundurulduğunda etik açıdan birtakım değerlendirmelerin yapılması zorunluluk halini almıştır. Çünkü yapay zekâ çalışmalarının ilerleme kat ettiğı yeni üretim araçlarında geçerli olan sürücüsüz araçlar, bankacılık sektöründe kredilerimizi değerlendirip onay verme ya da vermeme yetkisine sahip algoritmalar veya ameliyathanelerde kullanılan yapay zekâ sistemleri gibi gelişmeler bir gerçeklik unsuru olarak hayatımızda yer edinmektedir (Topakkaya ve Eyibaş, 2019: 86). Bu gelişmeler karşısında insanlar açısından cevapları merak edilen etik kaygılar oluşmaktadır. Çünkü herhangi bir anda, sürücüsüz araçların komut dışı davranma ihtimaliyle karşılaşmamız sonucu ölümcül kazaların oluşabileceğı ihtimalini düşündüğümüzde sorumluluk kavramının öznesini kimlere atfedeceğimiz etik açıdan ele alınması gereken temel sorulardan bir tanesidir. Ayrıca bu sürücüsüz araçların olası bir kaza esnasında kendi yolcularının canını mı yoksa çarpma ihtimali bulunan yayaların canını mı önemseyeceğı ve bu kararı hangi etik değerlendirmeye göre vereceğı belirsizlik taşımaktadır.

Bir başka sorun ise günlük hayatta farkında olmadan takip edilme durumu ile karşı karşıya kalmamızdır. Gezdiğimiz sokaklardan, internetteki paylaşımlarımıza kadar her bir

eylemimiz gözetim altındadır. Ekim 2011 yılında İsrail’de yapay zekâ destekli çeviri programından kaynaklı bir hata sonucunda Filistinli bir işçinin “günaydın” mesajının “günaydın” anlamına gelen “*Ysabechhum!*” olarak değil de “saldır” anlamına gelen “*Ydbachhum!*” olarak algılanması sonucu Filistinli işçinin gözaltına alınması bu duruma bir örnektir (Harari, 2020: 9). Çağımızda artan güvenlik sorunlarıyla beraber, yapay zekâ ile birlikte gün geçtikçe etkili olmaya başlayan insanların ve toplumların sürekli olarak gözetim altında izlenme durumu özel yaşamımıza ilişkin mahremiyet gibi problemleri de beraberinde getirmektedir. “Bilişim teknolojilerinin gücündeki artışla birlikte kişilere ilişkin özel bilgilerin kişinin bilgisi ve onayı olmadan toplanması, saklanması, dağıtılması, üzerinde değişiklik yapılması ve kötü niyetli kullanımı mümkün hale gelmiştir” (Dedeoğlu, 2006: 2). Özellikle günümüzde bilinçsiz bir şekilde kullanılmakta olan sanal mecralar, verilerimizin kolay bir şekilde elde edilebilmesinden ötürü çok büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Maddi anlamda küçük meblağlar karşılığında herhangi birimizin kişisel tüm verilerine ulaşabilmek mümkün hale gelmiştir. Böylece kötü niyetli kullanıcılar tarafından sürekli olarak takip altına alınarak tehdit ve şantaja maruz kalmamızın yanında herhangi bir doktorun kişisel verilerini ele geçirerek, hedefi olan kişinin sağlık bilgilerine müdahil olabilmesi gibi olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Özellikle bilgisayar korsanları tarafından hedef alınan kişinin bilgisayarına ya da akıllı telefonuna RAT⁹ yöntemi ile erişim sağlandığı zaman, yaptığımız her eylemin takibi kolay bir şekilde gerçekleşerek, söz konusu mahremiyetimiz tehlike ile karşı karşıya kalacaktır.

Bununla birlikte yapay zekâ sistemli makinelerin geliştirilme süreçlerinden kaynaklı olarak önyargılı bir biçimde davranabilme ihtimalleri de mevcuttur. Özellikle Amerika’da yapılan bir araştırma neticesinde ABD’de yaşamakta olan Afrikalı-Amerikan vatandaşların kredi değerlendirmelerinde ırk ayrımcılığına maruz kaldıkları saptanmıştır. (Weber, 2020: 1). Yapay zekânın geliştirilme süreçlerinde, verilerin kasıtlı mı girildiği yoksa mevcut verilerden hareketle mi yapay zekâ sistemlerinin istem dışı bir şekilde ayrımcılık, ırkçılık gibi önyargılara sahip olduğu sistematik bir başka sorunu meydana getirmektedir. Çünkü bir yapay zekâ belirli bir toplumu ya da ırkı hedef alacak şekilde verilerle eğitildiği zaman sistematik olarak aynı sorunlarla karşılaşmamızı mümkün kılacaktır. Bu noktada yapay zekânın

⁹ Hedef alınan bilgisayarda yetki sahibi olmak için kullanılan sahte kimlik.

öngörülemezlik ve büyük veri kümelerine ihtiyaç duyulması gibi özelliklerinden ötürü önemli etik kaygılara yol açtığı durumlar vardır (Stahl, 2021: 40).

Yapay zekâ sistemlerinin etik ilkeler ile güvence altına alınmadan kontrolsüz çalışmasına olanak sağlanması, insanlar ve toplum açısından kaygılandırıcı bir durum oluşturmaktadır. Gelecek yılları göz önünde bulundurduğumuzda, yapay zekâ sistemlerinin daha fazla verinin bilgisine ulaşacağı gerçeği bizleri daha fazla etik hassasiyet göstermemiz konusunda teşvik etmelidir. Çünkü yapay zekânın olumlu etkileri yanında yıkıcı etkilerinin de olabileceği ihtimalini varsayarak hareket etmemiz, bizlerin yapay zekâ sistemlerini tasarlarken uygulayacak olduğumuz etik ilkeler ile yakından ilintilidir. Bu yüzden yapay zekâ sistemleri, sadece günümüzü değil geleceğimizi de düşünerek ortak iyilik çerçevesinde tasarlanmalıdır.

Etik, insanın eylemlerinin nasıl olması gerektiği konusunda değerlendirmelerde bulunur ve ne yapıp neyi yapmamaya karar vermeyi kişinin kendisine bırakır. Etiğin nesnesi insanın eylemleri, yapıp etmeleridir. Felsefenin bir disiplini olarak etiğin nesnesi eylem ve kişidir. Etik olması söz konusu olanlar da kişilerdir. Gruplar ya da toplumların etik olmaları söz konusu değilse, hayvanların ya da bitkilerin etik olmaları nasıl ki söz konusu değilse, akla ve bilince sahip olmayan bir makinanın da etik olması, dolayısıyla yaptıklarından ya da yapmadıklarından sorumlu olması da söz konusu olmayacaktır. Bu bağlamda, yapay zekanın da etik davranabilmesinden söz etmek ya da etik dışı davrandığını söyleyip, yapıp etmelerinden sorumlu tutmak da olanaklı olmayacaktır. Kişileri bile etik eylemde bulunmaya zorlayamazken, etik davranış her tek kişinin kendinin, kendi başına öğrenebileceği bir şey iken, insanın ürünü bir yapay zekanın da etik davranmasını bekleyemeyiz. Ancak, yapay zekayı oluşturan algoritmanın oluşturucularının etik bakışa sahip olup olmadıkları, etik ihlale sebep olup olmadıklarını soruşturabiliriz. Dolayısıyla buradan hareketle yapay zekanın hukuki sorumluluğundan değil, onu ortaya koyan, verilerle donatan, algoritmayı oluşturanın ve uygulayıcılarının, kullanıcılarının hukuki sorumluluklarından söz edebiliriz.

1.1.1.1. Yapay Zekânın Hukuki Sorumluluğu

Hukuk bir insan başarısıdır. İnsanın yapabilirliklerinin bir sonucudur. Toplumsal ilişkileri, kişilerin devletle olan ilişkisini, komşusuyla olan ilişkisini, alış veriş yaptığı kişiyle olan ilişkisini, tüzel kişilikler arasındaki ilişkileri düzenler. “Bu düzenlemeleri yaparken, eğer

dayandığınız ilkeler belli türden ilkelerse, yani etik ilkelerse insan haklarını korumak, koruma olasılığı aratacaktır (Tepe, 2019: 140). Etik ilkeler, etik bakış hukukun da temel ilkelerini oluşturan bakıştır. Bu tür ilkeler, yani etik ilkeler bazen hukukun temel ilkeleri olarak alınabiliyor ya da hukuk buna dayanabiliyor, ama bazen dayanmıyor. İki temel kaynağı olan hukuk, her zaman etik ilkelere dayalı yapılmıyor. Bazen kültürel normların yasallaştırılması olarak, bazen de etik ilkelerin yasallaştırılması olarak (Tepe, 2019: 138) karşımıza çıkan hukuk da etik gibi insane sorumluluk yükleyen bir disiplin olarak görünüyor.

Hukuk nasıl ki toplumsal yaşamı düzenliyorsa, yapay zekâ çalışmaları toplumsal yaşamın düzenlenmesinde sağlıkta, eğitimde olduğu gibi, hukuk ve yargı alanında katkıda bulunuyor. Özellikle birden fazla dosyanın kısa zaman içerisinde değerlendirilmesi, bir dosyanın verilerinin daha hızlı analiz edilmesi gibi konularda kolaylıklar sağlamaktadır. Özellikle günümüzde her geçen gün artan adli olaylar karşısında oluşan dava dosyalarının çözüme kavuşması yıllar boyu sürmektedir. Bu yüzden yapay zekâ teknolojisi bu alanda hukuksal süreçlerin işleyişini hızlandırması, hukuk sisteminin daha çabuk bir şekilde anlaşılabilir, olayların çözümü noktasında kolaylık sağlaması amacıyla hukuk alanında son derece işlevsel bir role sahiptir. Gelmiş olduğumuz nokta itibarıyla de birçok ülke, yapay zekâyı hukuksal alanda kullanarak yargının da kendi içerisinde şekillenmesine olanak sağlamışlardır. Tabi ki de günümüz hukuk sistemine baktığımız zaman hukuk ve yapay zekâ arasındaki ilişkinin tam anlamıyla dönüşüme uğradığı söylenemez. Nasıl ki hukuksal anlamda kanunlar arasında boşluklar tam anlamıyla giderilmemişse, yapay zekânın da tam anlamıyla hukuk alanında uygulamada sorunsuz işlediği düşünülemez. Burada önemli olan nokta, yapay zekânın kullanımı sonucu ortaya çıkabilecek sorunların da iyi araştırılması gerektiğidir. Yapay zekâ raporları sınıflandırma, telif haklarını inceleme, sözleşmeler üzerinde incelemeler yapma, dava metinlerini özetleme gibi işlevlerde kullanılmaktadır (Küçük, 2024:40). Yapay zekânın hakimlik, avukatlık gibi görevlerde kullanılması ise henüz nihayete erdirilmemiş olup, bazı ülkeler tarafından test aşamasındadır. Çünkü oluşabilecek her farklı durum karşısında yapay zekâ için formüle edilebilir komutlar gerekmektedir. Bu durumun gerçekleşmesi ise henüz tam anlamıyla mümkün değildir¹⁰. 2017-2019 yılları arasında akıllı

¹⁰ Bu alanda öncü ülkelerin başında Çin gelmektedir. 2017 yılında Çin’de siyah cübbesini giymiş holografik bir robot hâkim duruşmada görev almıştır. Tabi ki söz konusu bu robot, davayı sonuca bağlayabilmek için kendisine verilen geniş veri havuzundan faydalanmaktadır. Daha önceki davalarda alınan kararlara, tanık sayılarına, tanıkların dinlenip dinlenmediği gibi depolanmış verileri mevcut dava durumu ile kıyaslama yaparak karar

mahkemeler vasıtasıyla 3.1 milyon yasal faaliyet gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte akıllı mahkemeler aracılığıyla, arabuluculuk hizmeti başta olmak üzere internet satışlarından kaynaklı mağduriyetler ve icra dosyaları gibi farklı süreçlerde de kullanılabilir (Kaya, 2022). Bu gibi hukuki dava süreçlerinde yapay zekânın davaları çözüme kavuşturma hızı oldukça yüksektir.

Normal bir mahkemenin davaları inceleme ve karara bağlama durumunu kıyasladığımız zaman yapay zekâ destekli algoritmalar bizlere fazlasıyla kolaylık sağlamışlardır. “En nihayetinde geç gelen adalet, adalet değildir zemininden hareketle başlayan çalışmalar neticesinde adalet ulaşım süresi kısalmış, istenilen hedefe bir adım daha yaklaşmıştır” (Kaya, 2022). Bununla birlikte hukuki süreçlerdeki bazı yargı aşamalarında hakimlerin kendi vicdanına göre karar verdikleri durumlar olmuştur. Vicdani açıdan karar verme durumu anayasamızda¹¹ da belirtilmektedir. Ancak yapay zekâ sistemi söz konusu olduğu zaman böylesi bir durumun henüz oluşabilmesi mümkün gözükmemektedir. “Yapay zekânın hukuk uygulanmasında karar destek programı olarak kurgulanması, nihai kararın hâkime/hukukçuya bırakıldığı hallerde pek sorun olmasa da e-Avukat, e-Hâkim, e-Savcı gibi; hukuk kurallarının yorumlanması ve vicdani karar vermelerin söz konusu olduğu hallerde, yapay zekâyı bu insani yeteneklerin kazandırılmasındaki zorluklar dikkate alınmalı ve bu konunun zaman alacağı düşünülmelidir” (Zeytin ve Gençay, 2019: 52). Elbette bu durum yapay zekâ algoritmalarının hukuk alanında görev almasına engel değildir. Çünkü yapay zekânın, davalar karşısında *tarafsız davranma* ve *objektif olma* gibi adaleti eşit kılmaya yönelik davranışlarda bulunması bir insana kıyasla daha olası bir durumdur. Ayrıca hukuk kurallarında yorumlamaya açık yasalarda mevcuttur, ancak yapay zekanın yorum yapabilme ve belirli bir algoritmanın dışında eyleyebilme, karar verebilme becerisi bulunmamaktadır. Yorumlama da düşünebilme gibi insan doğasına ilişkin bir özelliktir. Böylesi yorumlamaya açık yasalar karşısında yapay zekâ algoritması, bazı problem ve belirsizlikleri beraberinde getirecektir. “Yorumlama ise belirsizliklere, anlaşmazlıklara ve çıkar çatışmalarına zemin oluşturmaktadır. Bu nedenle hukuk problemlerinin modellenmesinde kullanılacak mantığın çatışan kurallarla, belirsizliklerle ve anlaşmazlıklarla başa çıkabilmesi gerekmektedir”

verme girişiminde bulunmuştur. Bununla birlikte Çin, 2017 yılından itibaren akıllı mahkemeler sistemini gerçekleştirerek birden çok davaya hâkim robotların müdahil olmasını da sağlamaktadır.

¹¹ AY m. 138: Hâkimler, görevlerinde bağımsızdırlar; Anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdanî kanaatlerine göre hüküm verirler.

(Zeytin ve Gençay, 2019: 56). Özellikle evrensel hukuk yasalarının kodlama yöntemiyle algoritmasına tanımlandığı bir gelişmişlik düzeyinde, ön yargılarını devre dışı bırakmış bir yapay zekânın adaletin sağlanması açısından önemli bir rol üstleneceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Ayrıca böylesi bir durum karşısında, diğer alanlarda da olduğu gibi kodlamayı yapanın da bir insan olduğu unutulmamalıdır. Bu insanın hangi amaçla, motifle bu kodlamayı yaptığından hem hukuksal hem de etik açıdan ne gibi kaygıları göz önünde bulundurduğuna ya da bulundurmadığına kadar incelenmesi gereken birçok önemli detay mevcuttur. Özellikle günümüz toplum yapısını ve insan davranışlarını göz önünde bulundurduğumuz zaman *ayrımcılık ve ırkçılık* gibi olumsuz eylem ve davranışlar oldukça artış göstermektedir. Sanal uygulamalar ile sıklıkla zaman geçirmeye başladığımız sosyal medya platformları başta olmak üzere pek çok dijital platformlarda bu gibi olumsuz davranışların sayısı fazlalaşmaktadır. Bu durumdan kaynaklı olarak hakaret, ırkçılık ve nefret söylemlerinin yargıya taşınması bir hayli fazlalaşmaktadır. Durum böyle iken hukuk alanında giderek yer edinmeye başlayan robot hâkimlerin bu gibi süreçler karşısında takınacağı tavrın insanla kıyaslandığında nasıl olacağı endişe yaratmaktadır. Bir robot hâkim ezbere değerlendirme yapmaya insana kıyasla daha yakın olabilir, yani mevcut algoritmalara bağlı bir değerlendirme yapması kaçınılmazdır. Oysaki belirli bir ahlaki bakışla ezbere değerlendirme yaparak yargıda bulunacak olan insanın, aklını kullanarak doğru değerlendirme yapabilme olanağı her zaman potansiyel olarak kendisinde mevcuttur. Dünyamız teknolojik hamleler ile hızlı bir değişime doğru ilerlerken yapay zekâ algoritmalarının ön yargılardan uzak tutulması, oluşabilecek olan muğlaklığın önlenmesi açısından önemli bir noktadır. Çünkü yapay zekâ sistemleri bilindiği üzere işlemiş oldukları büyük veri havuzundan hareketle kendilerini besleyerek hareket etmektedirler. Bu veriler içerisinde *cinsiyetçilik, ayrımcılık ve nefret dili* gibi etik dışı ve insan hakkı ihlali söylemleri yer edindiği zaman derin öğrenme ile yapay zekânın ürettiği veriler kararlarda belirleyici olmaktadır. Bu durumda da etik dışı muameleyle ve hak ihlaliyle, aslında hukuk dışı da sayılabilecek bir yaptırımla karşılaşma olasılığı da artmaktadır¹². Bu yüzdendir ki, yapay zekâ sistemlerinin farklı ayrımcılıklara maruz bırakma ihtimali insanlar tarafından kaygı verici olabilir.

¹² Bu konuda yapılan bir araştırmaya göre, ABD tarafından suçluların tespit edilebilmesi amacı ile başvuru bir yapay zekâ sistemi siyahilerin, beyaz tenli insanlara göre suç işlemeye daha meyilli olduklarını vurgulamıştır

1.2. “Etik”in Sınırları

Yapay zekanın, neden etik davranamayacağını ve etik sorumluluğunun bulunmadığının anlaşılır olabilmesi için öncelikle etik kavramını ne olduğunu ve pek tabii ne olmadığının sınırlarını çizmek gerekmektedir. Bir kavramın teorik çerçevesini belirlemek o kavramın pratik alandaki sorunlara nasıl bir çözüm sunabileceğini anlamayı da kolaylaştırmaktadır. Bu sınırlar, aynı zamanda karşılaşılan sorunların teorik olarak nasıl temellendirilebildiğini de bize göstermektedir. Bu sebeple, çalışmanın bu bölümünde, teorik olarak etik kavramını neliği üzerinde durularak, felsefe tarihinde kimi geleneksel ve günümüz etik kuramlarının pratik yaşamda, insanın sorunları çözmesine nasıl katkı sağladığını göstermek istenmektedir. Bazı temel etik kuramların bazı temel etik sorunlar karşısında nasıl çözüm sunabileceğini görebilmek ve yapay zekanın bu kuramlarla etik davranmasının olanaklı olamayacağını anlamak için kuramlar ve sorunlar sınırlandırılmıştır.

1.2.1. Bir Kavram Olarak “Etik”

Günlük dilin kullanım aşamasında “ahlak” ve “etik” kavramları birbiriyle aynı anlamları taşıdığı düşünülmektedir. Hatta felsefi tartışmalarda bile bu ayrımın tam olarak anlaşılamadığı konusunda hem fikir olabileceğimiz tartışmalar mevcuttur. Ancak bilinmelidir ki etik ve ahlak kavramları birbirinden farklı iki kavram olarak ele alınması gereken terimlerdir. “Ahlak olandır, yaşanandır, olgudur; etik veya ahlak felsefesi ise onun üzerine konuşan bir bilgi alanının adıdır” (Tepe, 2024: 10). Bilindiği üzere etik, felsefe tarihinin en temel alanlarından birisi olarak görülmektedir. Ahlak felsefesi olarak da adlandırılan bu alan belirli bir ahlakı değil, ahlaklılık denilen durumun felsefi bakış açısı ile incelenmesi olarak ele alınmalıdır (Tepe, 2024: 10). Etik kavramının etimolojik kökenine indiğimiz zaman etik sözcüğü, yunanca “karakter”, “huy” anlamına gelen “*ethos*” sözcüğünden türemiştir.

Felsefe tarihinde etik kavramını ilk kullanan kişi olması itibarıyla bu kavramın kökeni Aristoteles’e dayanmaktadır. Aristoteles için etik, eyleme yönelik, pratiğe ilişkin bir kavramdır. Felsefe tarihi açısından da etik, felsefenin bir dalıdır. İnsanların birbirleri ile olan ilişkilerindeki değer sorunlarını ele alarak, söz konusu eylemlerin belirleyicilerinin ne olduğu

(BBC, 2017). Muhakkak ki bu durum yapay zekâya tanımlanan verilerin çeşitliliğinden, yazılımcının kendi içerisinde barındırdığı etik ilkeleri benimseyip benimsememesine kadar farklı etkenleri kendi içerisinde barındırmaktadır.

ve o eylemin hangi ögelerden oluştuğunu inceleyerek bilgi ortaya koyan bir alandır (Kuçuradi, 2019: 39). Günlük hayattaki eylemlerimize ilişkin kılavuzluk görevi üstlenmektedir. Ahlak kavramında olduğu gibi eylemi yapmaya zorlayan buyruklar ve normlar ortaya koymaz. Eylemlerimizin nasıl olması gerektiği konusunda değerlendirmelerde bulunur ve eylemi yapıp yapmama kararını kişinin kendisine bırakır. “Nesnesi insanlar arası ilişkilerdeki eylemler olan etik, “eylem” kavramından çok eylemin neliği ile ilgilenmekte, eylemin ne olduğunu, yapısını ortaya koymaya çalışmaktadır. Nesnesi izin verdiği ölçüde de kesin bilgi ortaya koymak istemektedir” (Kart, 2006: 2). Pratik alanda ne yapıp ne yapmamak gerektiğine ilişkin bilgi sunar. “Her etik bilgi, pratiğe uygulamaya ilişkindir; yaşama, yaşananlara yol gösterme ışık tutma savı taşır” (Tepe, 2016: 16). Belirli bir zamanda ve mekânda geçerli olma özelliği barındırmaz. Evrensel olma özelliğini taşıyarak insanın hayatı ve toplum üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Ahlaki sorgulamalar üzerinde durarak insan eylemlerinden, insan değerinden, doğru eylem nedir, niçin ahlaklı eylemeliyiz gibi ahlak üzerine de sorular soran bilgisel bir alandır. Etik bir bilme yani *theoria* etkinliğidir (Tepe, 2024:16). “Modern etik tartışmalarında, ‘Etik Nedir?’ sorusuna verilen yanıtlardan biri, etiğin, normlarla ya da ilke ve kurallarla ilgili normatif bir disiplin olduğu biçimindedir. Bu yanıtlarla birlikte etiğin temel görevinin, insanların ahlaksal eylemlerinde, yargılarında başvurabilecekleri normlar getirme, ‘ne yapmamız gerektiğini söyleme’ ya da normların değerlendirilmesine, normların “rasyonel olarak” temellendirilmesine yarayacak meta normlar türetme olduğu düşünülür” (Kuçuradi’dan aktaran Kart, 2006:3). Yani etiğin bu özelliklerinden hareketle, mevcut ahlaki değerleri sorgulayıp, yeri geldiğinde mevcut değerler üzerinde irdelemelerde bulunarak o değerleri temellendirme girişiminde bulunan bir yanının olduğunu söyleyebiliriz.

1.2.2. Geleneksel ve Modern Etik Kuramlar

1.2.2.1. Eskiçağda Aristoteles Etiği

Etik tarihine baktığımız zaman sistemli bir etik kuram ortaya koyan ve erdemli eylem ile etik arasındaki ilişkiyi ortaya koyan önemli filozoflardan ilki Aristoteles’tir. Etiğin kurucusu olarak kabul edilen Aristoteles, insanın akıl sahibi bir varlık olmasından hareketle etik davranabilmenin nasıl insan için olanaklı olduğunu göstermeye çalışır. Aristoteles’te etik, pratik bilimlerdeki politikanın bir alt alanıdır. Aristoteles için pratik bilimler eyleme ilişkindir. Eylem ise eylemi yapana, yani kişiye dönüktür. Bu yüzden daha öte bir amacı

yoktur. “Ona göre etik, pratik bir bilgi alanıdır. Amacı eyleme dönük bilgi ortaya koymak olan ve nesne edildiği şeyler insanların yapıp etmeleri, insanlar arası ilişkiler olan etik, zorunlu olarak var olan şeylerle değil, başka türlü de olması mümkün olan şeylerle ilgili olduğu için ortaya koyduğu bilgiler de hiçbir zaman teorik bilimlerin kesinliğine sahip olamaz” (Tepe, 2024:18). Bu yüzden Aristoteles için etik, başlı başına bir bilim olma özelliği taşımamaktadır. *Nikomakhos’a Etik* kitabındaki “her sanat ve araştırmanın, aynı şekilde her eylem ve tercihin de bir iyiyi arzuladığı düşünülür; bu nedenle iyiyi “her şeyin arzuladığı şey” diyerek yerinde dile getirdiler” (Aristoteles, 1997: 1/1094) giriş cümlesi, Aristoteles’in etiğe aslında bir bilgi ile değil de yaygın olarak kabul görmüş olan bir sanı ile başladığını göstermektedir. Çünkü devamında “Her bilgi ve her tercih bir iyiyi arzuladığına göre, siyasetin arzuladığını söylediğimiz şey ve tüm yapılabilecek iyilerin en ucundaki şey nedir?” (Aristoteles, 1997: 3/1095) sorusunu sorarak herkesin bu soruya yaygın olarak “mutluluk” cevabını verdiğini belirtmektedir. “Adı konusunda pek çok kişi anlaşıyor hem sıradan kişiler hem de seçkin insanlar ona mutluluk diyorlar, iyi yaşamayı ve iyi durumda olmayı da mutlu olmakla bir tutuyorlar. Ama mutluluğun ne olduğu tartışma konusudur, çoğunluğun ondan anladığı da bilge kişilerininkiyle aynı değil” (Aristoteles, 1997: 4/1095). Mutluluk ise kişiden kişi değişkenlik gösterebilen bir durumdur. “Kimi apaçık, belli şeyleri, sözgelişi haz, zenginlik, onuru anlıyor, kimi de bir başka şeyi; çok kez aynı kişi bile başka başka şeyleri anlıyor, örneğin hasta olunca sağlığı, yoksul düşünce zenginliği; kendi bilgisizliklerini bilenlerse, büyük ve onları aşan şeyler söyleyenlere hayran kalıyorlar” (Aristoteles, 1997: 4/1095)¹³.

Aristoteles, mutluluğun ne olduğunu araştırırken soruyu değiştirerek “İnsanın işi ne?” sorusuna yönelir. Böylelikle mutluluğun taşıyıcısı olan taşıyıcısı olan insana yönelmekte, Yani ele almak istediği sorunun cevabını diğer şeylerle olan bağlantısına inerek ulaşmaya çalışır. Aristoteles için insanın işi, ruhun akla uygun ya da akıl sahibi olan bir tür eylem

¹³ Aristoteles için üç temel yaşam şekli vardır. “Hazza düşkün yaşam, siyaset yaşamı ve teorik yaşam” (Aristoteles, 2020: 24/1095b). Bu noktada Aristoteles için önemli olan şey theoria yaşamıdır. Çünkü siyaset yaşamı kişiye başkaları tarafından dayatılan şeylerden oluşmaktadır. Haz yaşamı ise bir nevi evcil hayvanların yaşamıdır. Bu yaşam tarzı insanları köle gibi hissettirir. Aristoteles açısından yapılan her eylemin bir amacı olması gerekir. Buna bağlı olarak iyi dediğimiz şey de bir amaç olmalıdır. Kendisine yeter olmalıdır. Bu yüzden yaptıklarımızı kendisi için tercih etmemiz gerekmektedir. Herhangi bir başka şeye ulaşmak için araç olarak görmememiz gerekir. “Bir şeyi kendisinden dolayı arıyorsak, bu, onu başka şey için aramamızdan daha fazla amaçtır; aynı şekilde bir şey kendisinden dolayı tercih ediliyorsa, başka şey için olduğundan daha fazla tercih ediliyorsa bu da daha fazla amaçtır. İşte mutluluk böyle bir şeydir. Çünkü mutluluk her zaman kendisinden dolayı istenmektedir” (Aristoteles, 2020: 28/1097b).

yaşamıdır (Aristoteles, 2020: 29/1098). Yani kendisinden beklenilene yerine getirmesi, kendi yapısına uygun eylemde bulunmasıdır. Bu durum da ancak *phronesis*le ulaşılabilecek olan erdemli bir yaşam sürmekle başarılabilir. Hayatı boyunca erdemli davranışlar sergileyen kişi iyi ve mutlu olabilir. (Tepe, 2024: 19) Böylelikle Aristoteles açısından insan için iyi, ruhun erdeme uygun davranmasıdır (Aristoteles, 2020: 30/1098b). Aristoteles’in etik anlayışı da bunu göstermeye çalışmaktadır. Tek bir eylemle erdemli bir kişi olmamız, hayatımız boyunca etik olarak eyleyebileceğimiz anlamı taşımamaktadır. Bu olanaklı değildir, “çünkü sadece tek bir iyi eylemle mutlu olunmaz, insanlar bu şekilde kısa zamanda mutlu olamazlar” (Aristoteles, 2020: 30/1098b). Bir nevi her birimiz yaptıklarımızın toplamıyızdır. “Dürüst eyleye eyleye dürüst olmamız” bu duruma bir örnektir. Eylemlerimize ilişkin alışkanlıkların oluşması gerekmektedir. Alışkanlıklarımız ise karakterimizin oluşumu ile yakından ilgilidir. Aristoteles’in “erdem etiği” savunucuları da bu görüşten hareket ederek “eylemi yapan kişinin yapısı veya karakteri, erdemli olup olmaması yapılan eylemin niteliğini belirlediği için, etik görüşlerin eylemden ziyade eylemde bulunanın karakterine bakması gerektiğini düşünmektedirler” (Kart Tepe’den aktaran Tepe, 2024: 115)¹⁴.

“Bu durumda bir insanın mutlu olabilmesi için bir süreliğine değil, tüm yaşamı boyunca o erdeme sahip olması gerekir” (Aristoteles, 2020: 36/1101). Erdemler, birer huydur. “Adil davranarak adil, ölçülü davranarak ölçülü, cesur davranarak cesur oluruz” (Aristoteles, 2020: 41/1103b). Erdemli eylemlerimiz hem bilerek hem de isteyerek yapılması gereken eylemlerdir. Bununla beraber, Aristoteles açısından erdemli bireyler olabilmemiz için bir

¹⁴ Aristoteles açısından iki tür erdem vardır. Bunlar düşünce erdemleri ve karakter erdemleri olarak ikiye ayrılmaktadırlar. “Düşünce erdemleri eğitim sayesinde gelişeceklerinden zamana ihtiyaç duyulur. Karakter erdemleri ise alışkanlıkla elde edilir, bu nedenle adı da alışkanlıktan gelmektedir” (Aristoteles, 2020: 41/1103b). Karakter erdemleri doğada hazır olarak mevcut değildirler. Bizler, yaşamımız süresince bunları edinebilmek olanağına sahip varlıklarızdır. “Karakter erdemleri doğal olarak bizde olamaz, çünkü doğal olarak var olan şeyler alışkanlıkla elde edilemezler. Yani bir taş aşağıya doğru düşüyorsa bunu alışkanlık yoluyla yukarıya doğru çevirmek imkansızdır... Onları elde edebilecek bir doğal yapımız bulunur, bizlerde alışkanlıklarla bunları geliştiririz” (Aristoteles, 2020: 41/1103b). Eylemlerimiz bizler açısından birer “huy” olma özelliği taşımaktadır. Çünkü “huy” dediğimiz kavram alışkanlıklarımız sonucu meydana gelmektedir. Aristoteles için karakter erdemleri bazen övülür bazen ise yerilir. Bu durum olayların hangi koşullar altında yapıldığına göre değişkenlik göstermektedir. Bu sonuca varabilmek için ise, değerlendirmelerimizi yaparken eylemin yapıldığı ana ve her olayı kendi tekliği içerisinde ele almamız gerekmektedir. “Bir eylemin istenerek mi yoksa istemeden mi yapıldığına eylemin yapıldığı an bakılmalıdır” (Aristoteles, 2020: 56/1110). Çünkü eylemler arasında birtakım farklılıklar mevcuttur. Kimi eylemlerimizi isteyerek gerçekleştirirken; kimi eylemlerimizi ise istemeden gerçekleştirmek zorunda kalırız. Aristoteles açısından karakter erdemleri ve düşünce erdemleri arasında da bir ilişki vardır. Eylemlerimizi tercih etme sebebimiz aklı başında olma halimizden kaynaklanmaktadır. Çünkü ayrıntılı düşünme sonucu tercihlerde bulunmaktayızdır. Ayrıntılı düşünmeyi etkin kılacak ana husus ise bizlerin bilinçli şekilde düşünebilme durumudur. Bilinçli bir şekilde düşünebilme durumumuz sayesinde eylemlerimizde ortaya bulabilir ve ölçülü davranırız.

diğer gereklilik ise eylemlerimiz sırasında aşırılıktan kaçarak orta yolu bulmamız gerektiğidir. “Erdem orta olmaktır ve bunu amaçlamaktadır” (Aristoteles, 2020: 49/1107). Çünkü Aristoteles açısından, herhangi bir durum içerisinde eksiklik ve fazlalık iyi olanı bozmaktadır, orta olmak, orta yolu bulmak ise korumaktadır. Bir şey ne fazla ne de eksik ise ona iyi adını veririz. (Aristoteles, 2020: 48/1106b) Erdemler aynı zamanda huy olmaları bakımından tercihlerimiz ile ilişkilidir. Çünkü insan tercihleri doğrultusunda birtakım özellikleri kendisinde huy edinmeye başlar. Eylemlerimizin sonuçları bizler açısından durumdan duruma değişkenlik gösteren haz ve acı duygusunu oluşturabilmektedir. Bu yüzden “eylemlerimiz de hazlara ve acılara göre belirlenmektedir” (Aristoteles, 2020: 45/1105). Bundan ötürü tüm tercihlerimiz deneyimlemiş olduğumuz haz ve acı duygusuna göre eylemlerimizde birer ölçüt oluşturmaktadır. Erdem sahibi insanlar, sürekli olarak kendisini geliştirme gayesi içinde olan insanlardır. Bu durum da tercihlerimiz sonucu şekillenen huy ile mümkün olmaktadır.

Aristoteles için tercihlerimiz karşısında bilinçsizlik durumu söz konusu olamaz. Tercih etme durumu insanın aklı başında olma özelliğinden kaynaklanan bir durumdur. Çünkü akıl sahibi değilsek, tercihte bulunmamız imkansızdır. “Örneğin çocuklar ya da hayvanlar da isteyerek bir şey yapabilirler ama tercihte bulunamazlar” (Aristoteles, 2020: 59/1111b). Bizler elimizde olanı tercih eder, elimizde olmayanı ise isteriz. Kimse kendi tercihi ile öfkelenmez ya da korkmaz. Aristoteles için, ayrıntılı düşünme sonucunda verilmiş olan kararlarımız birer tercihtir. (Aristoteles, 2020: 63/1113) Çünkü insanlar bazen ani karar verebilirler, tutkularının ve anlık hazlarının esiri olabilirler. Burada ise tercihlerimiz değil istemelerimiz devreye girer. Bu gibi durumlar isteklerimize göre hareket ettiğimiz durumlardır. İstek ve tercih arsındaki bir diğer önemli fark ise, istek amaca yönelik bir şey iken; tercih amaca giden yolla ilgilidir. Örneğin bizler sağlıklı olma halini sadece isteriz. Burada önemli olan asıl faktör, sağlıklı olma hallerini tercih ederek ona göre davranmamız gerekliliğidir. (Aristoteles, 2020: 60/1112). Böyle bir karar verebilmeyi sağlayacak olan ise onun pratik bilgelik olarak adlandırılabilir olan *phronesis* erdemidir ki bu erdem her tek durumda orta olmayı doğru olanı bulmayı sağlayacak olandır. Kişi ayrıntılı düşünme etkinliği sonucu neye karar verir ise o konuda tercihini yapmış, eylem bulunmuş olurken buna *phronesis*in yön vermesi onu erdemli kişi yapabilecek olandır. Dolayısıyla etik davranabilmeyi sağlayacak olan da bir erdemdir. İnsanda bulunan, farklı durumlarda nasıl davranmak gerektiğine karar vermeyi sağlayan bir yetiyle doğrudan ilişkilidir.

1.2.2.2. 18. Yüzyılda Ödev Etiği ve Faydacı Etik

Kant, etik alanında bir devrim gerçekleştirmiş önemli filozoflardan bir tanesidir. Onun etik görüşünde önem verdiği temel ilke, eski çağlardan beri süregelen eylemlerimizin amacının ne olduğu ile ilgilenmekten ziyade insan eylemlerinin arkasındaki iyi bir niyet ya da istemdir. “Dünyada, dünyanın dışında bile *iyi bir istemeden* başka kayıtsız şartsız iyi sayılabilecek hiçbir şey düşünülemez” (Kant, 2020: 8,1)¹⁵. Kant için burada vurgulanmak istenen iyi, yalın, kendi halinde olan, saf, diğer bütün amaçlardan arınmış bir iyidir. Kant etiği, özellikle bazı felsefi tartışmalar bakımından *deontolojik etik* sınıfına dahil edilmektedir. Yani belirli kuralları ve normları olan etik bir görüşün ürünü olduğu düşünülmektedir. Kant açısından önemli olan, eylemin sonucu değil, eylemin arkasında bulunan ilkenin değeridir. Bu ilkenin ise tek bir durum için geçerli olmaktan ziyade genel-geçer bir özellik taşıması gerekmektedir. “Kant bir eylemin ahlaksallığını belirlemede eylemin sonucuna değil, eylemin gerçekleştirmeye yöneldiği istemenin öznel ilkesinin genel-geçer nitelikte olup olamayacağına bakılması gerektiğini söyler” (Tepe, 2024: 71). Felsefe tarihinde iyi ya da kötü olarak değerlendirdiğimiz yargıların böylesi temel bir ilkeden sonra değerlendirilmesi gerektiğinin de önemini vurgular.

Kant, iyiyi kendi başına ele alarak, bir amaca hizmet etmemesi bakımından tüm faydacı görüşlerden soyutlamış ve onların görüşlerinden ayrılmıştır. Kant için insan aklı, tutkularının ve hazlarının peşinde koşmaya ne kadar çok odaklanırsa o kadarda çok hakikatten uzaklaşmaktadır. Bu yüzden aklın esas belirlenimi, herhangi bir şeyi araç olarak gören iyi olanı değil; kendi başına iyi bir istemeyi ortaya çıkarmasıdır (Kant, 2020: 11, p.7). Şartsız ve koşulsuz bir iyi isteme en önemli unsurdur. Kant, herhangi bir şeyi iyi olarak algılamamıza vesile olabilecek olan tutkuları ve arzuları reddeder. Onun için önemli olan tek şey tutkularımızdan arınmış bir şekilde saf iyiyi isteyebilmektir.

“Öyle eyle ki, senin istemenin öznel ilkesi hep aynı zamanda genel bir yasa koymanın ilkesi olarak geçerli olabilsin!” (Tepe, 2024: 72). Kant evrensel ahlak yasası ilkesini böyle dile getirmiştir. Burada amaçladığı şey, insanların eylemlerini gerçekleştirme aşamasındaki istemelerine yönelik hedef ortaya koymaktır. Bu bir ilke ya da eylemlerimizi belirleyen niyete

¹⁵ Kant’tan yapılan alıntılarda ilk rakam sayfa numarasın p olarak kısaltılmış olup, ikincisi ise paragraf numarasını göstermektedir.

yönelik ölçüttür. Kural olarak nitelendirilmemelidir. Bu evrensel ahlak yasası aynı zamanda koşulsuz bir buyruğun önemini vurgular. Eylemlerimizin sonucunda oluşabilecek olan ödül ve ceza, mutluluk gibi sonuçlar ile ilgilenmez. Kant için önemli olan niyettir. İstemelerimizin tarzını vurgular. Kant açısından insan, akıl sahibi bir varlıktır ve mutluluğu arzular ifadesini kullanırsak yanlışla düşmüş oluruz. Çünkü mutluluk, kişinin ben sevgisine dayanmaktadır. Ayrıca Kant için, her kişinin etik eylemesi bir ödevdir. Kant, akıl sahibi varlıkların, etik eylemde bulunma olanağına sahip olduğunu da belirtmiştir (Tepe, 2024:73). Ödev söz konusu olduğu zaman ise mutluluk söz konusu olamaz. Ödev, duygulara ve eğilimlere göre değil, akıl sahibi varlıkların birbirleri ile olan ilişkisine dayanan bir durumdan kaynaklanmaktadır (Kant, 2020:52, p.77). Mutlu olmak için yapılan bir eylem, ahlaki değer taşımamaktadır. Tüm bunlarla birlikte Kant'ın bir diğer önemli vurgusu ise eylemler sırasında insanların bir araç olarak değil amaç olarak görülmesi gerektiğidir. “Her defasında insanlığa, kendi kişinde olduğu kadar başka herkesin kişisinde de sırf araç olarak değil, aynı zamanda amaç olarak davranacak biçimde eylemde bulun” (Kant, 2020: 46, p.67). Hiç kimse o veya bu sebeplerden ötürü araçsallaştırılmamalıdır.

İnsan kendi başına bir amaç olduğu için, bir başka insan onu araç olarak kullanamaz. Kişi eylemlerinde kendi çıkarını düşünmemelidir. Bu yüzden Kant açısından ahlaklılık ve etik eyleme akıl sahibi varlıklarda birer olanak olarak mevcuttur. İnsan olma durumumuz ise bu olanağı gerçekleştirmeye bağlıdır. “Bu nedenle kimse ahlaklı ya da etik eylemde bulunmasının elinde olmadığını söyleyemez. Yolda içi para dolu bir cüzdan bulan birisi onu sahibine geri vermesi gerektiğini bilir... Onları yapması gerekenden alıkoyan şey ben sevgisi ya da kişisel çıkarlardır” (Tepe, 2024: 80-81).

18.yüzyılın bir başka etik kuramı olan ve Kant'ın deontolojik etik kuramının karşısına konulan faydacı etiktir. Bentham ve Mill ile anılan faydacı etikte, eylemlerimizdeki temel ölçüt, insanın eylemlerinin belirleyici unsuru olarak haz ya da acı duygusunun görülmesidir. Faydacılık ilkesi açısından insan, hayatı boyunca mutlu olmayı arzulayan bir yapıdadır. Bu kuram açısından bizler, söz konusu herhangi bir eylem hakkında mutluluğu sağlayıp sağlamadığına bakarak değerlendirmelerde bulunuruz.

Faydacılık için temel gaye, insanların acıdan kaçınarak hazlarının peşinde koşması gereğidir. Bu düşünce yapısı sadece toplumdaki bireyler için değil, yasa koyucular açısından da geçerlidir. Yasaların oluşturulma sürecinde dikkat edilmesi gereken temel etken, hangi

yasaların toplum üzerinde en yüksek mutluluğu oluşturup oluşturamayacağının dikkate alınmasıdır (Tepe, 2024: 82). Bentham açısından insan için hüküm verilmiş iki temel duygu vardır. Bunlar acı ve hazdır. “Doğa insanlığı iki egemen efendinin, acının ve zevkin yönetimi altına yerleştirmiştir. Ne yapmamız gerektiğine işaret etmek ve ne yapacağımıza karar vermek yalnızca onların işidir... Yaptığımız her şeyde, söylediğimiz her şeyde, düşündüğümüz her şeyde bizi yönetiyorlar. Bağlılığımızdan kurtulmak için yapabileceğimiz her çaba, bunu kanıtlamaktan ve onaylamaktan başka bir işe yaramayacaktır” (Bentham, 2000:14). Ancak Bentham bu görüşünden dolayı, bireylerin haklarının korunması ve saygı gösterilmesi konusunda sıkça eleştirilere maruz kalmaktadır. Çünkü böylesi bir etik görüş bencillik duygusunun tetikleyicisi olarak düşünülmektedir. Toplum açısından maksimum fayda gözetildiği durumlarda bazı bireylerin bu tavır karşısında haklar bakımından ezileceğine dair görüşler mevcuttur. Bu bakımdan faydacılık, her insanın eşit olduğu düşüncesini temel ilke edinmiş insan hakları düşüncesiyle de uyusmamaktadır (Tepe, 2024: 85).

J.S. Mill ise bu eleştiriler ve itirazlardan ötürü keskin çizgilere sahip olan bu faydacı anlayışı tekrar ele alan bir düşünürdür. Bireylerin haklar bakımından ezilebilme ihtimaline karşın faydacılık görüşünü birey hakları ile ilişkilendirerek çözüm üretmeyi amaçlar. Böylelikle *Özgürlük Üstüne* adlı kitabı ile bireylerin başkalarına zarar vermeme koşulunu göz önünde bulundurarak, insanların istediklerini yapabilecekleri konusunda özgür olduklarını savunmaktadır (Tepe, 2024: 86). Mill, mutluluk kavramının tıpkı Bentham’da olduğu gibi haz ve acı duyguları ile yakından bağlantısı olduğu görüşünü de savunur. Ancak tek fark, hazların kendi arasında ayrılması gerektiğidir, çünkü herhangi bir insan ile bir hayvanın duyacağı hazlar benzerlik taşımamaktadır. Bu sebepten ötürü, mutlu bir domuz olmaksızın mutsuz bir Sokrates olmak Mill açısından daha iyi bir durumdur. Bu durum ise faydacılar açısından zihinsel hazların, bedensel hazzardan daha üstün olduğunun göstergesidir (Tepe, 2024: 87). Faydacılar tarafından, zihinsel hazlar olarak nitelendirilen hazların kendi içerisinde barındırmış olduğu kolaylıklardan ötürü de bedensel hazzara kıyasla daha üstün görüldüğü söylenilebilir.

Kant’ın aksine faydacılar açısından, insan eylemlerinin nihai amacı mutluluktur. Ahlaklı olabilmenin temel ölçütü olarak mutluluğu ele almışlardır. Ancak bu mutluluk kişilerin kendileri için amaçladıkları mutluluk olarak görülmemelidir. Çünkü J.S. Mill açısından genel iyiliğe zarar verecek olan kişisel bir mutluluk söz konusu olamaz. Böylece

kendilerine bencillik durumu üzerinden eleştiri yöneltenlere de cevap vermiş olur (Tepe, 2024: 88-89). Mill tarafından amaçlanan mutluluk anlayışı, daha genele hitap eden bir anlayıştır. Ancak bu genele hitap eden anlayış, hazzın zirveye ulaştığı bir toplu yaşam değildir. Mümkün olan en az acı ve mümkün olan en yüksek mutluluk üzerine kurulu olmalıdır yaşam.

Mill'in amaçladığı diğer önemli şey ise herkes tarafından ölçüt olarak uygulanabilecek olan ahlaksal ilkenin ne olabileceğini ele almak olmuştur. Çünkü geçmişten beri süregelenekte olan kararsızlık oluşturan durumlar karşısında seçim yapma mecburiyetimiz bizleri zor durumda bırakmıştır. Bu zorluğun sebebi ise iyi ya da kötü arasında tercih yapacak olmamızdan kaynaklanmaktadır. Bu yüzden insanların bu gibi durumlar karşısında tereddüt yaşamadan başvurabilecekleri nesnel bir ahlaksal ilkenin mecburiyet taşıdığını belirtmiştir. Mill açısından bu “eylemlerin mutluluğa katkıda bulunma eğiliminde olması ölçüsünde doğru olduklarını, mutluluğun tersini yaratma eğiliminde olduklarında ise yanlış olduklarını savunur” (Mill, 2017: 28) ilkesi olmuştur. Ayrıca bu durum tercihlerimiz esnasında oluşabilecek olan kaos durumunun önüne geçebilmek için de önemli bir husustur.

1.2.2.3. Hans Jonas ve Sorumluluk Etiği

Hans Jonas, günümüzde adı az duyulan, üzerinde çok çalışma olmayan ancak günümüz etik sorunlarına belki de en güncel ve doğru bakış açısını sunabilecek olan düşünürlerden biridir. Özellikle, Kant'tan sonra yeni bir etik yaklaşıma ihtiyaç duyulduğunu belirten filozoflardan biri olan Jonas içinde bulunduğu dönemi teknoloji devrimi olarak nitelendirir ve bu zaman zarfındaki teknolojik gelişmelerden kaynaklı olarak Kant etiği başta olmak üzere diğer etik görüşlerin günümüz açısından yetersiz kalacağını savunur. Bu yüzden onun açısından artık yeni bir etik görüşe ihtiyaç duyulmaktadır.

Hans Jonas açısından, teknolojik devrimler sonrası insanların eyleme tarzları değişkenlik göstermiştir. Çünkü mevcut teknolojik hamleler, insanın yapıp etmelerini şekillendirmeye başlamıştır. Jonas için günümüze kadar uzanan geleneksel etik görüşler temel itibariyle birtakım varsayımlara bağlı kalmıştır. Örneğin ilk olarak, insanın yapıp etmeleriyle birlikte insanın durumu ana hatlarıyla hiç değişkenlik göstermemiştir; ikinci olarak, bu durumdan kaynaklı insan için neyin iyi, neyin kötü olduğu durumu kolayca belirlenebilmektedir. Son olarak ise tüm bunlara bağlı kalınarak, insanın sorumlulukları kesin

bir şekilde belirlenebilir (Jonas'tan aktaran Tepe, 2024: 154). Bu yüzden Jonas bu üç maddeden ötürü bu temel saptamaların artık geçerliliğini kaybettiğini vurgulamak ister. Çünkü Jonas için mevcut teknolojik gelişmeler insan eylemlerinin olanaklarını etkilemiştir. Etik de insanların eylemlerine ilişkin olduğundan ötürü etik alanında bir değişime ihtiyaç duyulmaktadır. Bu durum, insan eylemlerinin doğasındaki niteliksel değişimleri kapsayan, geleneksel etiğin temel ilkeleri içinde yer almamış köklü bir değişimdir (Tepe, 2024: 155). Jonas, bu köklü değişimin sebebi olarak ise *teknik* kavramına yer verir. Çünkü insan *teknik* sayesinde bir tek kendisini değil, içinde bulunduğu çevresini de değiştirip şekillendirmeye başlamıştır. İnsanın çevresine karşı gerçekleştirmiş olduğu bu tarz eylemler sonucunda belli başlı zararların oluşumu da gerçekleşmiştir. Jonas için temel sorun da burada yatmaktadır.

İnsanın, değiştirip şekillendirme gücüne sahip olmasının yanında, doğa ile olan ilişkisi olumsuz seyretmektedir. Elbette daha önceden de insanın doğaya müdahalesi mevcuttur, ama günümüzdeki hali ile kıyaslanamaz bir fark olduğu da ortadadır. Bu değişimlerden kaynaklı olarak “insanların insanlar ile kurduğu şehirlerde, yani insanın yapay olarak oluşturduğu sanatsal ortamlarda ise akıllılığın ahlaklılıkla harmanlanmak zorunda kaldığı görülür. Zira bu artık onun varoluşunun ruhu haline gelmiştir. Etiğin de bu yeni duruma ayak uydurması gerekmektedir” (Tepe, 2024: 155).

Jonas açısından *sorumluluklarımız* sadece insan ilişkileri ile sınırlı değildir. Artık içinde bulunmuş olduğumuz doğa da sorumluluklarımızın bir parçası haline gelmelidir. Jonas için etik, bugüne kadarki insan eylemleri dışında kalan hiçbir nesneye müdahil olmamıştır. Bu durum ise geleneksel etik görüşlerin insan merkezci bir anlayış etrafında şekillendiğinin göstergesidir. Yapmış olduğumuz eylemlerin günümüz açısından etkileri göz önünde bulundurularak hareket ettiğimiz ama artık geniş zamana hitap eden etik bir tavır sergilenmesi gerektiğini belirtir. *İnsanı araç değil amaç olarak görmek gerektiği* düşüncesi başta olmak üzere, *komşunu kendin gibi sev* biçimindeki geleneksel etik buyruklar Jonas açısından insanın sadece içinde bulunduğu kendi çevresi ile sınırlı olan yasaları ifade etmektedir. “İnsanların olduğu bütün diğer rollerde de birisi ötekiyle etkileşim içinde olmakta, bütün ahlaklılık da bu en yakın eylem alanının sınırları içerisinde kalmaktadır, onunla sınırlıdır” (Jonas'tan aktaran Tepe, 2024: 157). Eğer etik bu gibi sınırlar içerisinde kalmaya devam eder ve diğer yeni etik görüşler bu çerçeveden hareketle aynı etik tavrı sergilemeye çalışırsa, eylemlerimizin uzun vadede ki sonuçlarından kimlerin sorumluluk alacağı belirsizlik oluşturur. Gittikçe

büyümekte olan kollektif dünya düzeninde insanların tüm dünyaya karşı sorumluluklar taşıdığıнын bilincinde hareket etmesi gerekmektedir.

Jonas'ın ifade ettiği “insan gittikçe daha önce ürettiği şeyin üreticisi, yapabildiği şeyin yapıcısı, en çok da daha sonra yapması mümkün olacak şeyin hazırlayıcısıdır” (Jonas'tan aktaran Tepe, 2024: 159) görüşünden hareketle, artık *techne* insanların bu ilerleyişi sağlamasındaki en önemli etkidir. Günümüz modern teknolojilerinin hayatımıza dahil olmasını sağlayan bu istek ve güç, insanların hayatları üzerinde kontrol sağlamasını da olanaklı kılmıştır. İnsanlar artık yaratmış oldukları şeylerin de kontrolü altına girebilmektedir. Özellikle tıp alanında kullanılan genetiği değiştirme çalışmaları bu durum için bir örnektir. Kısacası Jonas, mevcut etik görüşlerin bireysellik ve insan merkezci bir anlayış etrafında şekillendiğini düşünmektedir. Mevcut yeni dünya düzeni açısından insan eylemlerinin olanağı genişlemiştir. Bunun sebebi ise teknik sayesinde insan tarafından teknolojik alanda yapılmış olan yeniliklerdir. İnsan bu yeniliklerle beraber, kendi gücünün yansıması olan üretimleri karşısında hayatlarının gelecek formlarını da kontrol edebilme potansiyeline kavuşmuştur. Nesneyi özneye bağımlı kılan insan merkezli anlayışla özne kendisini yeryüzünün efendisi olarak görmektedir. Bugün var olan her şeyi nesneleştirerek kendi hizmetine sunan insanın özneye aşılmaş olduğu bu kibir, yeryüzü kaynakları dahil olmak üzere her türlü ekolojik dengenin yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalma sebebidir (Tunçel Önkal, 2022: 17).

Bu yüzden öznel bir etik anlayıştan ziyade kamusal, toplumun tamamını ve aynı zamanda gelecek nesilleri de konu edinen kapsayıcı yeni bir etik buyruğun dile getirilmesi gerektiğini ilk vurgulayanlardan biri Jonas'tır. Jonas bu yüzden Kant'ın ahlak yasasını çağın gerksinimlerine göre değiştirir: “öyle eyle ki, senin eylemlerinin sonuçları yeryüzündeki hakiki insan yaşamının sürmesiyle uyumlu olabilsin” ... ya da basitçe “insanlığın yeryüzünde sonsuz bir biçimde devam etmesi için gerekli olan şartları tehlikeye atma” (Jonas'tan aktaran Tepe, 2024: 160) insanların gelecekteki yaşamlarında öncelikli olması gereken yeni bir etik buyruktur. Dolayısıyla etik sorumluluğun sınırları insan ve kendi türüyle değil, insanın yaşadığı doğa, dünya ve buna müdahil olan, müdahale eden teknolojiyle de sınırlandırılmış durumdadır. İnsanın aklıyla ürettikleri, insan türünün geleceğini, doğasını etkilemenin ötesinde değiştirip, dönüştürebilecek durumdadır. Bu durumda insan, kendi ürettiğine yabancılaşmadan, sorumluluklarının neler olduğunu yerine getirmekle yükümlüdür. Bu bağlamda etik sorumluluğun sınırlarını da yeniden gözden geçirmelidir.

1.2.2.4. Postmodern Etik

Felsefe alanı günümüze kadar insanın eylemlerini, insan doğa arasındaki etkileşimini ve bundan dolayı insanın karşılaşmış olduğu pratik sorunları incelemektedir. Felsefenin bir disiplini olan etik, bu sorunlar çerçevesinde, çağımızın artan sorunlarına kayıtsız kalmayarak yeni ve farklı etik kuramlara ihtiyaç olduğunu dile getiren bir alan da olmuştur. Özellikle, Jonas ve sorumluluk etiğine ilişkin düşünceleri bunun bir örneği iken, postmodern etik anlayışı ve bu görüşün önemli savunucularından birisi olan Zygmunt Bauman ve sorumluluktan söz eden Levinas da diğer önemli düşünürlerdir.

Postmodern bakış açısının etik alanındaki bir yansıması olarak görülen postmodern etik anlayışı, ana görüş olarak modern etiğe bir başkaldırı olarak ortaya çıkmıştır. Bauman açısından modern etik, insanların nasıl eyleyebileceklerini doğrudan söyleyen *etik kodlar* oluşturma çabasına girmiştir. Buna göre, neyin doğru, adil, erdemli ya da değerli olduğunu gösteren kılavuzlar olarak kodlar arayan bir disiplin olan “etik, ahlak kodu, *tek* ahlak kodu olmak isteyen [disiplin], her ahlaklı kişinin itaat etmesi gereken bir ve tek tutarlı ilkeler grubu...” (Bauman’dan aktaran Adugit, 2016) olarak görülmektedir. Bu durum Bauman açısından insanın doğası ile ilişkilendirilemez. Çünkü ahlak, insanın doğal yapısı ile ilgili bir durumdur. İnsana tasarlatılıp dayatılabilecek olan bir şey değildir. Ancak modern etik filozofları, etiği bu gibi belirli kodlar ile insanlara dayatılabilecek şeyler olarak düşünülür ve eleştirilir. “Bundan dolayı modern filozoflar, “insanlar bu tür şeyler yapar” gibi ifadelerin doğru ya da uygun etik ifadeler olarak görülemeyeceğini söyleyerek, etiği “insanlar bu tür şeyler yapmalıdırlar” şeklinde ifadelerden kurulu bir disiplin olarak konumlandırırlar” (Adugit, 2016). Bu görüşü savunmalarından dolayı modern etik, yıllar boyunca insanların belirlenen tavırlar ile eylemlerine yön verdiklerini sağlamıştır. Modern etik, tıpkı bir hukuk yasası tarzında yasalara indirgenmiş şekilde de yorumlanabilir. “Buna göre, hukuk yasalarıyla aynı mantık üzerinde şekillenmiş ahlaki kurallar, bireyin ahlaki sorumluluğunu toplumca onaylanan kuralların denetimine sokmaktan başka bir anlam taşımaz. Nasıl ki, yasaların ihlali devlet aracılığıyla belirli yaptırımları zorunlu kılıyorsa, aynı şekilde kurallara dayalı etik, devletle iş birliği içinde insanlara “doğru olanı” yapmaları için bazı zor aygıtlarını devreye sokar” (Adugit, 2016). Bu ise tüm toplumun tamamını gözetim altına alarak, toplum üzerinde baskı durumunun oluşmasına sebebiyet verir. Bauman için modern etik, normatif bir etikdir.

Bauman açısından postmodern etik ise, daha önceki süregelen etik tartışmalarda olduğu gibi iyiyi kötüden ayırmaya çalışmaz. Bu gibi ilkelere gerekessim duymaz. Ahlak için belirli ön koşullar, buyruklar ya da dayanaklar aramaz. Nasıl ahlaklı olurum tarzındaki sorular ile ilgilenerek yanıtıama girişiminde bulunmaz. Bauman bu gibi şeylerin mümkün olmadığını düşünerek, postmodernliğin kendisini, bu tarzdan olanaklara inanmamak olarak tanımlar (Tepe, 2024: 165). Çünkü Bauman açısından bu gibi sınırları olan soru tarzları, etiği belirli kalıplara sokmaktadır. Etik, belirli kodlar ve sınırları çizilmiş olan soru kalıplarına verilen cevaplar ile açıklanamaz. Çünkü insan, ahlaksal olarak belirsizlik halindedir. Bu belirsizliklerden kaynaklı etik bir kod düşünülemez (Tepe, 2024: 168). Bu tarz bir biçimlendirme girişimi postmodern etik açısından olanaklı değildir. Ahlak için rasyonel bir anlam kazandırma yöntemi yanlış bir yöntemdir. “Niçin ahlaklı olmalıyım?” tarzındaki sınırları belirli olan soru tarzları, böyle bir amaca hizmet ederek, ahlakı rasyonel olarak temellendirme girişiminde bulunur. Postmodern etik, “niçin ahlaklı olmalıyım?” sorusundan ziyade yalnızca ahlakın ne olduğunu anlamaya çalışan, bu soruya önem veren yaklaşım sergiler. Postmodern bakış açısına göre ahlak, belirsiz bir durum olduğu için aynı zamanda da aporetiktir¹⁶. Çünkü belirsizlik durumunun oluşumu, aynı zamanda ahlakın ne olduğu konusunu temellendirmemize yönelik bir engeldir. Bu yüzden toplumun genelini kapsayan ahlaktan bahsedilemez.

Her durum ve eylem kendi tekliği içinde ele alınmalıdır. Her bir durumun kendi içerisinde taşımış olduğu gereklilikler farklılıklar göstermektedir. Bu durumun tersine çevrilmesi ise etik kodlar ile oluşturulamaz. Örneğin “sözünde durmak iyidir” tarzındaki kesinlik yargısı içeren ifadeler her durumda geçerliliği olmayan, her durumda iyi sonuç verme kesinliği taşımayan yargılardır. Bu yüzden Bauman için ahlak, belirsizlikler taşır ve aporetiktir. Ona göre insan da ahlak görüşü ile aynı benzerlikler taşır. Ahlak gibi insan da belirsizlikler barındırır. Postmodern etik için gerçek hakikat budur ve postmodernlik de bu hakikate dayanmaktadır. Postmodernlik sayesinde ahlak dediğimiz kavram yeniden o doğal haline kavuşmuştur. Yapay olarak oluşturulmuş olan etik kodlar, ahlakın çevresinden uzaklaştırılarak, duygularımıza, hislerimiz ve bağlılıklarımıza yeniden önem verilmesini

¹⁶ Bir düşünce ya da tartışmanın, herhangi bir zorluktan, sorundan dolayı sonuca varamaması durumu.

sağlamıştır. Ahlakın yeniden kişiselleştirilme aşaması olan bu durum, etik sürecin yeniden ait olduğu yere, yani başlangıç aşamasına geri dönmesini ifade etmektedir (Tepe, 2024: 171).

Levinas ise postmodern etik görüşünde tıpkı Bauman'ın yaptığı gibi etiği ait olduğu yere yani başlangıç aşamasına geri götürür. Etik görüşünü başkası üzerine konumlandırıran Levinas, mevcut etiği çıkarlar dünyası olarak adlandırdığı dünyadan çıkartarak ahlaki benliğin çekirdeğine götürmektedir. Bu sebepten dolayı Levinas'ın etiği de postmodern bir etiktir (Tepe, 2024: 171). Levinas bu etik görüşünde yeni bir kavram olan *öteki* kavramına yer verir. Bu öteki kavramı Levinas açısından zaten etik eylemlerde bulunabilen, etik eyleyebilen bir kavramdır. Levinas için öteki, ben olmayan, benden farklı olan *başkası*dır. Böylelikle Levinas, “ben”in yıkıcı etkisinden kurtulmayı amaçlamaktadır. “Zira Levinas, modern etiğin ilkelerini tersine çevirerek, daha önce sorgusuz sualsiz benliğe atfedilen önceliği ötekine verir” (Tepe, 2024: 172). Benle özdeş olmayan öteki, öznelliği ifade eder. Öznellik ise özden önce geleceği için anlaşılması gereken ötekidir (Tepe, 2024: 171). Yani ben ve öteki arasındaki etik ilişki esnasında öncelik başkasına aittir.

Ben'in öteki ile karşılaşması ise yüz aracılığıyla gerçekleşmektedir. Öteki kendisini yüz aracılığıyla ortaya koyar. Çünkü ötekinin yüzü anlamı ifade eder. Yüzde ifadeler vardır. Yüzde son derece savunmasızlık ve çıplaklık vardır. Yani doğallığın dışı vurumu yüzde gerçekleşmektedir. Her şey apaçık ortadadır. Gizlilik yoktur. Bu durum ise ben açısından sorumluluk duygusunu oluşturur. Çünkü yüzdeki o savunmasızlık ifadesi, beni teslimiyete çağırarak sorumluluk almasını sağlar (Tepe, 2024: 171). Ben ötekine bakarak, onunla kendisini özdeşleştirir. Böylece sadece kendisinden değil, öteki içinde kendisini sorumlu hissetmeye başlar. Aynı zamanda sadece kendisi için değil öteki içinde kaygılanması söz konusudur. Ancak benin bu sorumluluk hissiyatı, karşılık beklenmeden oluşması gereken bir hissiyattır. Herhangi bir karşılığa dayanmamalıdır. Bencillik durumu söz konusu olamaz. “Etik ilişki her zaman ölümlü bir varlıkla kurulan bir ilişkidir ve yalnızca başkasını yaşatmayı, başkasını ölümünde yalnız bırakmamayı değil, başkası için ölmeyi, kendini başkası için feda etmeyi, ölümde başkasının yerine geçmeyi de içerir” (Levinas, 2005: 32). Levinas için, benin olabilmesi başkası ile mümkündür. Ben kendisini gerçekleştirmenin ön koşulu olarak ötekini görür. Ben eksiklikten kaynaklı olarak ötekine muhtaç değildir. Benin ötekine muhtaç ya da bağlı olma sebebi, kendisini tanımaktan kaynaklanmaktadır. Ben, yalnızca kendisini tanımak için ötekine yönelir. Ama bu durum sırasında öteki, beni göz ardı etse bile ben, ötekini göz

ardı edemez. Çünkü *benin* her zaman *ötekilere* karşı bir *sorumluluğu* vardır. Bu sorumluluk fiziksel ortamdaki yüzde gerçekleşmektedir. Levinas için herhangi bir insanın ya da yakınındaki komşusunun yüzü, her şeyden önce gelen bir sorumluluğu ifade etmektedir (Tepe, 2024: 172).

Etik sorunların çözümünü belirli kodlara indirgenerek insanlar üzerinde etkili olmayacağını savunulduğunda, *benin* ötekine, insanın diğerine ya da doğaya karşı sorumluluğu, insanın yapay zekaya karşı mı yoksa yapay zekayı üretenin insan ve doğaya karşı mı bir sorumluluğu olduğunu düşünmemize neden olacaktır. Düşünüp taşınan, *phronesis* olamayan bir *benim* ötekine ya da ötekilere karşı sorumluluğu olabilir mi? Olursa nasıl olur? Yapay zekâ sistemleri söz konusu olduğu zaman, onların çalışma ve karar verme mekanizması insanın yapısından kaynaklı farklılık gösterebileceği için belirli sorunların çözümünde bu yöntem geçerliliğini koruyabilir. Sorumluluk ya da etik sorumluluk, günümüz etik kuramları tarafından ele alındığı haliyle çağımızdaki yapay zekâ destekli teknolojik yenilikler karşısında artan sorunlarla birlikte çözüm sunabilmekte midir? Kimi etik sorunları, etik ihlalleri engelleyebilmekte midir? Bu noktada yeni etik görüşlerin oluşturulması gerektiğini belirten düşünürler olduğu gibi Kant'ın mutluluğun bir amaç olarak görülmemesini kastettiği şey ile Aristoteles'in *phronesis* sayesinde erdemli davranabilecek olanların biz insanlar olduğunu da modern etik kuramlardan anımsamak gerekmektedir.

2. BÖLÜM

2. ÇAĞIMIZDA YAPAY ZEKÂ SORUNLARINA ÇÖZÜM OLARAK ETİK BAKIŞ

Çalışmanın bu bölümüne kadar, yapay zekânın ne olduğu konusu açıklanarak, tıp, hukuk, eğitim gibi birçok farklı alanlarda kullanılmaya başlandığına değinilmiş, etik kuramların ne olduğu ele alınmıştır. Bununla birlikte, yapay zekanın teorik olarak sınırları çizilirken, etik kavramının da sınırları çizilmeye çalışılmıştır. Bu teorik çerçeveden hareketle, bu bölümde, pratik yaşamda, hayatımızın pek çok alanında kullanılmaya başlanan yapay zekânın sebep olabileceği kimi hali hazırdaki etik problemlerin nasıl ele alınabileceği ve çözümlenebilmesi için bir ölçütün olanaklı olup olmadığı tartışma konusu olacaktır. Çağın, teknolojiyle birlikte gelen sorunlarına etik bakışla bakabilmenin ne kazandıracığı, insan doğası ve yapay zekâ arasındaki sınırın bu bağlamda nasıl olabileceği gösterilmek istenmektedir.

Bilindiği üzere çağımızdaki yapay zekâ destekli programlar, insanların hayatlarını kolaylaştırabildiği gibi beraberinde getirdiği pek çok olumsuzluklar sebebiyle güvensizlik ortamını oluşturabilmektedir. Özellikle yapay zekâ sistemlerinin, insan zekâsını taklit ederek gelecekte insanlardan daha üstün bir konuma ilerleyebileceği ön görüldüğünde önemli kararlar alabilen bir konuma yerleşerek hayatımızın bütününe tesir edebilirler. Bu durum güvensizlik ortamının oluşmasının yanında, insanların pratik hayatta karşılaşmış olduğu sorunların çözüme kavuşması noktasında, kaygı unsurunu da oluşturmaktadır. Günümüzde insanların pratik hayatlarında, sorumluluk duygusundan giderek uzaklaşmalarından kaynaklı gerçekleşen davranış biçimleri, ırkçılık, ayrımcılık ve mahremiyet gibi insan onurunu hedef alan olumsuz davranışların artmasında önemli bir etkidir. Böylesi bir durum, insanların pratik hayatlarında karşılaşılabileceği sorunları arttırırken, etik sorunlar kümesini de genişletecektir. Çünkü pratik alanda karşılaşılan etik sorunlar da mevcuttur. Bu etik sorunlar, insanların karşılaştığı problemi çözme noktasında etik ikilemleri oluşturabildiği gibi birtakım belirsizlikleri de beraberinde getirmektedir. Bu gibi ikilemlerin sebep olduğu belirsizlik durumlarında, kişilerin karşılaştıkları problemi nasıl çözebilecekleri konusunu üç ana tartışma üzerinden ilişkilendirerek açıklamak yerinde olacaktır.

2.1. Yapay Zekâ ve Etik Bir Sorun Olarak “Ayrımcılık”

Gelişen dünya düzeninin içinde barındırdığı en önemli sorunlardan bir tanesi ayrımcılıktır. Kişilerin bağlı bulundukları kültürün ya da bireyselliklerinin gelişmişlik düzeylerinden bağımsız olarak insanlar arası ilişkilerde ortaya çıkmakta olan ayrımcılık, negatif kalan bir davranış durumudur. İnsanın insan ile olan ilişkisinde din, dil, ırk gibi farklılıklardan dolayı ortaya çıktığını gözlemlediğimiz ayrımcılık durumu, toplumun her alanında karşılaşılan bir problem olup, pratik alanda birçok etik sorunun temelini oluşturmaktadır. Özellikle ırkçılık gibi insan onurunu zedeleyen davranışların oluşmasını yaygınlaştıran ayrımcılık, karşımızdaki kişinin bizlerden farksız bir insan olduğunun unutulmasına ve bu yüzden insanlar arasında değer harcanmasına yol açmaktadır. İnsanın insan ile ilişkisinde ortaya çıkan ayrımcılık durumu, sadece bu ilişkiyle sınırlı kalmayarak yapay zekâ destekli programlar açısından da karşılaşmaya başladığımız etik bir problemi oluşturmaktadır.

“Amerika’da geliştirilen bir diğer tahmin teknolojisi “COMPAS” isimli yapay zekâ programıdır. Bu program suçlunun tekrür riski verilerine bakarak erken tahliye ya da tutukluluk halinin devamına gibi kararlarda duruşma öncesi mahkemeyi bilgilendirmek için kullanılmaktadır. Program tekrür riskini hesaplarken şüpheli/sanık sabıka kaydı, 137 sorudan oluşan bir anket neticesinde elde ettiği veriler gibi hususlardan yararlanmaktadır. Bu programla ilgili güvenilirlik sorunu yaratan husus Afro-Amerikan vatandaşların tekrür riskini mevcut koşullar karşısında abartılı hesaplamasıdır. Bu yaklaşımı ırkçı görülerek eleştiriye açık bir durum yaratmaktadır” (Sümer, 2021: 1562)

Yukarıdaki örnek üzerinden konuyu ele almayı çalışırsak: insan olmak bakımından bu durum, karşılaşmak istemediğimiz bir durumu oluşturmaktadır. Çünkü ayrımcılık demek, başlı başına olumsuzluk içeren bir terim olup, ayırım yapıldığını, ayrıştırılan bir şeyler olduğunu belirtmek için kullanılır. Farklı sebeplerden dolayı, yapılmasını istemediğimiz, yapıldığı vakit adaletsizlik, eşitsizlik gibi farklı kavramların oluşmasına olanak sağlayan ayrımcılık, etik bir işleyişten uzaklaşmak anlamına gelmektedir.

Yapay zekâ açısından böyle bir tutumun sergilenmesi insanları kaygılandıran bir durumdur. Çünkü insan, kendi eylemlerinin bir ürünü olduğunu düşündüğü yapay zekâ

tarafından ayrımcılığa maruz kaldığında bu durumun arkasındaki sebepleri anlamak ve anlamlandırmak ister. Bu anlamlandırma sürecinde insanın elinde bulunan tek argüman, yapay zekânın kendisine verilen kodlar ile hareket ettiğidir. Bu kodlara sahip yapay zekânın kendisine karşı ayrımcı bir tavır sergilemesi ise iki durumla ilişkilendirilir. Bunlardan ilki yapay zekâ geliştiricilerinin böylesi durumların oluşmasına sebep teşkil eden etik ilkelere uzak olmasıdır. İkinci durum ise yapay zekâ destekli programın, daha önce kendisine işlenen verilerden hareketle, derin öğrenme dediğimiz yöntemi kullanarak böyle eylemeye devam etmesi durumudur. Özellikle ikinci durum söz konusu olduğunda, yapay zekâ kendi kendine bir çıkarım yaparak, ayrımcı bir şekilde eylemesi gerektiğini programlar. Çünkü o zamana kadarki mevcut durum, görevli kişilerin de bu yönde eylediğini belirterek, siyahi vatandaşların suç işleme oranları bakımından ayrımcılığa maruz kalmış olmasından kaynaklanmaktadır. Böyle olduğu zaman ise, herhangi bir geliştirici dahil olmadan, yapay zekâ yazılımı aynı tavrı sergilemeye devam edebilmektedir. Bu ise daha büyük bir sorunu teşkil ederek, bu eylemin süreklilik kazanmasına sebebiyet verir. Yani yapay zekâ yazılımı, sürekli olarak siyahi vatandaşlara karşı ayrımcı tavır sergilemeye devam edecektir.

Burada yapılması gereken, yapay zekâ geliştiricileri tarafından bu durumun oluşabileceği öngörülerek önlem alınması gerektiğidir. Bu önlem sayesinde belirli etik ilkeler, etik kodlara dönüştürülerek, yazılımsal olarak yapay zekâyâ aktarılabilir. Böylece yapay zekâ yazılımının genel geçer bir tavır sergilemesi olanaklı hale getirilir. Söz gelimi yapay zekânın sergilemiş olduğu bu tavrı Kant ile ilişkilendirmeye çalışırsak, böylesi etik problemlerin çözümlenebilme hususuna değinmiş olabiliriz. Bilindiği üzere Kant için en temel ilke insanın bir araç olarak değil amaç olarak görülmesi gerektiğidir. Çünkü Kant, insanın amaç olarak görülmesi ilkesi ile ayrımcılık gibi insanın değer harcanmasına sebebiyet veren etik ihlallerin önlenmesini amaçlamaktadır. Kant'ın ifade etmiş olduğu bu ilke, yapay zekâ geliştiricileri için yapay zekânın eylemlerini belirlemede genel geçer bir tavır sergilemesine olanak sağlayarak ölçüt oluşturabilir. Böylelikle yapay zekâ yazılımının ayrımcı davranış sergileme durumu, geliştiricilerinin benimsemekte olacağı bu ilkedan hareketle önlenmiş olacaktır. Burada söz konusu olan diğer önemli bir etken ise Kant'ın eylemlerimizin sonucu yerine eylemlerimizi belirleyen niyetin ne olduğu ile ilgilenmesidir. Çünkü bu niyet, ne tarzda eylemde bulunacağımıza ilişkin bir ölçüt getirmesi sebebiyle, insanın araç değil amaç olarak görülmesini olanaklı kılacaktır. Kant açısından, insan ilişkilerinde gözetilmesi gereken ölçütün iyi isteme olması bağlamında, yapay zekâ geliştiricilerinin bu istemeye bağlı kalarak

hareket etmesi gerekmektedir. Çünkü insan ürünü olan yapay zekâ yazılımlarının çözümü konusunda yine insan faktörünün önemli bir rolü mevcuttur. Her ne kadar bazı modern çağdaki filozoflar açısından Kant ve Aristoteles'in öne sürmüş oldukları etik bakış açısı, günümüz teknolojileri karşısında sınırlı kalmış olarak nitelendirilse bile, insanın sahip olması gereken temel ilkeleri oluşturma konusunda önemli noktadadırlar. Dönüp bakmamız gereken merkez, onların görüşleridir. Bu ilkeler pratik hayatımızda benimsenmediği sürece değer çığnemenin önü hep açık olacaktır.

Bu durumu Levinas'ın etik görüşü ile ilişkilendirmeye çalıştığımız zaman ise yine aynı şekilde, yapay zekâ sisteminin karşısındaki insan için bir değer harcama eyleminde bulunduğu söylenebilmektedir. Çünkü Levinas için ben ve öteki ilişkisinde ben, öteki olana karşı sorumluluk hissi ile bakmaktadır. Levinas bölümünde bahsedildiği üzere, ben ve başkası arasındaki ilişki söz konusu olduğunda ben, öteki ile karşılaştığı zaman kendisini aynı görmektedir. Söz konusu bu aynı görme durumu, ötekinin yüzü aracılığıyla kurulmaktadır. Ancak yapay zekâ yazılımı açısından böyle bir durum söz konusu olmamaktadır.

Levinas bağlamında yapay zekânın bu örneğine bakacak olursak, bu durum iki sebepten dolayı tam anlamıyla kurulamamaktadır. Bunlardan ilki yapay zekânın sorumluluk hissine sahip olmamasından kaynaklanmaktadır. İkincisi ise yapay zekâ açısından bir aynılık durumu söz konusu olmamaktadır. Söz konusu iki nedeni açmak istediğimiz zaman; öncelikle insanın insanla olan ve yüz aracılığıyla sağlanan sorumluluk hissini yapay zekâyâ kodlanma ihtimali bulunmadığından dolayı böylesi bir sorumluluk duygusu oluşmamaktadır. Dolayısıyla sorumluluk hissi, insana ait doğal bir duygu olduğu için yapay zekâda böyle bir şey söz konusu olamaz. Öte yandan ikinci nedende ise, benin öteki ile ilişkisinde yüz aracılığıyla ortaya çıkan aynılık duygusu, yapay zekâda ortaya çıkamadığı için, kendisini karşısındaki insanla özdeşleştiremez. Bunun sonucunda da aynılık duygusu oluşmamaktadır. Bu nedenlerin dışında Levinas açısından ırkçılık ve ayrımcılık başlı başına bir sorundur. “Deneyim ve tecrübelerini etiğine yansıtan Levinas, her zaman ırkçılığı ve ayrımcılığı bir sorun olarak ele alır. Irkçılık, ayrımcılık ve tiranlık hiçbir zaman insani değildir. Levinas Başkası’na “şu ırktan”, “şöyle bir tip”, “basit bir birey” gibi yakıştırmaların yapılmasını eleştirerek bu durumun ırkçılığa bir son vermeyi imkansızlaştırdığını düşünür” (Yiğit, 2022: 3). Bu sebeplerden dolayı, Levinas'ın düşünceleri bağlamında, yapay zekânın insan ile

kendisini özdeşleştirememesinden kaynaklanan insanı harcama durumu, öteki olanın *öteki-leştirilmesine* sebebiyet vererek ayrımcılığa yol açabilmektedir.

2.2. Yapay Zekâ ve Etik Bir Sorun Olarak “Veri Gizliliği-Mahremiyet”

Günümüzde son derece hızlı bir gelişim gösteren yapay zekâ çalışmaları, hayatımızın pek çok alanında sağladığı kolaylıklar bakımından tercih edilebilmektedirler. Özellikle insanın sahip olduğu belirli becerileri en üst düzeyde gerçekleştirebilmeleri bakımından tercih edilmekte olan bu çalışmalar, veri gizliliği ve mahremiyet konusunda birtakım endişelere sebebiyet vermektedir. Bu gibi endişelere sebebiyet veren veri gizliliği ve mahremiyet konusu, insan haklarının ihlalini oluşturabileceği gibi etik olarak da değerlendirilmesi gereken bir konudur.

Bilindiği üzere çağımızdaki yaygın teknoloji kullanımından kaynaklı olarak, yapay zekâ destekli bilgisayar ya da telefon kullanımı sayesinde, kullanılan kişisel sağlık uygulamalarından pek çok uygulamaya kadar her insanın sanal kimlikleri oluşturularak verileri kaydedilmektedir. Bu veriler, insanların kendileri hakkındaki çoğu bilgiye ulaşması bakımından kolaylık sağladığı kadar, kötü niyetli kişiler tarafından verilerin ele geçirebilme durumunun da ihtimalini arttırmaktadır. Özellikle politik anlamda kendi çıkarlarını gözeten bazı hükümetler, teknolojinin sağlamış olduğu böylesi olanaklar ile bu verileri bilinçli olarak takip edebilmektedirler. Gelişmekte olan tüm teknolojik yenilikler, bu gibi durumların kötü niyetle kullanılmasını sağlayabilmektedir. Söz gelimi Covid-19 dönemi içerisinde Çin hükümeti, insanları akıllı telefonları ve kameralar aracılığıyla takip ederek, vatandaşlarının her hareketini raporlama girişiminde bulunmuştur. Bu girişimde bulunma kararı her ne kadar o ülkenin hükümeti tarafından alınmış bir karar olsa bile, hiçbir kurum insanların hayatını tamamıyla izleyebilme ve bilgi edinebilme hakkına sahip değildir. Ayrıca böyle bir durum içerisinde iken, bir hükümetin toplumun yararını gözeterek, kişilerin tüm bilgisine sahip olma hakkını meşrulaştırılmasının etik olarak değerlendirilip tartışılması gerekmektedir. Bununla birlikte, kullanılmakta olan akıllı telefonlar vasıtasıyla, her türlü eylemleri bilinçli olarak onaylamış olduğumuz sosyal mecralar üzerinden paylaşım açabilmekteyiz. Ancak günümüz çağında, her eylemin bazı etik sorunları oluşturabileceği gerçeği göz önünde bulundurulmalıdır. Her ne kadar özgür eyleyebilme potansiyeline sahip varlıklar olsak bile bu özgürlüğün gerek kendimiz açısından gerekse çevremiz açısından zarar verici sonuçlara yer açmamasını önemsemeliyiz. Çünkü özgürlük kişiye ait bir özelliktir ve özgür kişi,

eylemlerinde bulunurken doğru değerlendirmeler yapmayı ve değerin bilgisini hesaba katmayı amaçlamaktadır (Kuçuradi, 2019: 7). Kötü niyetli yazılımcılar ya da kullanıcılar tarafından ele geçirilen verilerin işlenmesi durumu bu bağlamda ele alınabilir.

Farklı bir örnekle bu duruma bakacak olduğumuz zaman, “örneğin; 2018’de, Facebook hesapları aracılığıyla milyonlarca kullanıcıdan edinilen verilerin Donald Trump’ın ABD başkanlığına seçilmesi ve İngiltere’nin Brexit Referandumu gibi olaylarda bireylerin verecekleri oylar üzerinde yönlendirme yapmak için kullanıldığı iddia edilmiştir” (Fuller’den aktaran Kayacan, 2023: 190).

Bu gibi durumlar, her ne sebeple gerçekleştiriliyor olursa olsun saf akıl tarafından ortaya konulan ahlak yasasına hiçbir saygı duyulmadığını ifade eder. Bir önceki sayfada değinilen özgürlüğün ne olduğu tanımıyla da örtüşmemektedir. İnsanların herhangi bir sebepten dolayı, fişlenmesine ve ifşalanması durumuna sebep olabilecek bu davranış biçimi, mahremiyetin ihlaline yol açmaktadır. Yapay zekâ teknolojilerinin gelişimi ile ortaya çıkan mahremiyet sorunu, gizlilik ve güvenlik gibi kavramların değersizleşmesine de olanak sağlamaktadır. İnsanların kişisel verilerinin bilinçsiz ve istemsizce kullanılma durumu bizleri kaygılandıran bir ruh haline büründürmektedir. Sergilenmesi gereken asıl yaklaşım, yapay zekânın temel olarak, insan hayatını kolaylaştıran bir unsur olarak görülmesi gerektiğidir. Amacının dışında sergilenmekte olan her davranış, insan için değer harcamaya yol açmaktadır.

2.3. Yapay Zekâ ve Etik Bir Sorun Olarak “Sorumluluk”

Yapay zekâ alanındaki gelişmeler insan hayatına önemli ölçüde tesir etmektedir. Tesir etmekte olan bu gelişmelerle birlikte, yeni etik sorunlar ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan yeni etik sorunlar kümesinin büyümesiyle birlikte, insanın içinde bulunduğu döneme ait sorumlulukları da artış göstermektedir. Bu sorumlulukların artış gösterme durumunun başlıca sebeplerinden bir tanesi ise, gelişmekte olan teknoloji ile insan eylemlerinin şekillenmeye başlamasıdır. Yani insanın pratik hayatta sergilemiş olduğu eylem tarzları, yapay zekâ teknolojilerinin gelişmesi bağlamında değişkenlik göstermektedir. Söz gelimi insan eylemlerinin şekillenmeye başlamasının arkasında yatan bu durumu Jonas, teknik kavramı ile açıklamaktadır. Jonas’ın teknik kavramı ile vurgulamak istediği şey, insanın yapıp etmeleri sonucu ait olduğu dış dünyayı şekillendirmesini sağlayan bir güçtür. Söz konusu bu güç, insan

ve teknoloji arasındaki ilişkide kendisini iki farklı tarzda göstermektedir. Bunlar sırasıyla, insanın teknolojiye olan etkisi ve teknolojinin insan hayatı üzerindeki etkisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda sırasıyla etkileri açmak istediğimiz zaman öncelikle insan, pratik yaşamı boyunca sürekli ileriye doğru bir yönelim halindedir. İleriye doğru gerçekleşmekte olan bu yönelim hali, teknolojinin de insan hayatına kolaylık sağlaması bağlamında aynı şekilde ilerlemekte ve gelişim göstermektedir.

Gelişen teknolojilerin ışığında, insan hayatı kolaylaşmakta ve hep daha ileriye doğru teknolojinin gelişmesine sebep olmaktadır. Dolayısıyla teknolojinin sürekli olarak ilerlemesi, insanın teknoloji üzerine olan etkisinin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer yandan teknolojinin insan hayatı üzerindeki etkisi ise kendisini yine kolaylık sağlama üzerinden göstermektedir. Bu kolaylık sağlama durumu, insan yapıp etmeleri bağlamında dış dünyaya ait sorumluluklarını göz ardı etmesine neden olmaktadır. Buradaki göz ardı etme hali, aslında insanın teknolojik yeniliklerle birlikte farkında olmadan şekillenmekte ve değişmekte olan eylemlerinin bir sonucundan kaynaklı olabilmektedir. Bu sonuçtan dolayı insanın talep ettiği şey gelişmek ve ilerlemek iken ister istemez hem kendisine hem de çevresine ait sorumlulukları ihmal etmesine olanak sağlar. Bu ihmalkarlık durumu ise insanın eylemleri sonucunda oluşabilecek olan etkilerin sınırlarını tam belirleyememesine sebep olmaktadır.

Tüm bu söylenenlerden hareketle aslında Jonas'ın temel düşüncesi, insanın yapıp etmelerinin değişip şekillenmesinden kaynaklı, bu yapıp etmeleri konu edinen mevcut etik görüşlerin de bir değişime uğraması gerektiği düşüncesidir. Çünkü insan, bu ihmalkarlık durumundan dolayı sadece içinde yaşamış olduğu zaman dilimini düşünerek, insan merkezli eylemlerde bulunur. Ancak benimsenmesi gereken temel düşünce ilkesi, başta dış dünyamız olmak üzere gelecek nesillerinde göz önünde bulundurularak sorumluluk bilinci ile hareket edilmesi gerektiğidir. Çünkü çağımızın getirmiş olduğu her yenilik, bütün canlılar üzerinde günümüz ile sınırlı kalmayan geniş çaplı olumsuzlukları oluşturabilmektedir. Örneğin günümüz toplum yapısında, gelişmekte olan yapay zekâ destekli programlar sayesinde sanal dünyadan uzak bir yaşam sürdürmemiz pek olası değildir. Bu yüzden yapay zekâ destekli günümüz sosyal medya kullanımlarını ele aldığımızda, insanın bu mecralardaki eylemlerinde hep bir ihmalkarlık gözlemlenmektedir. Çünkü bu gibi teknolojik yenilikler, tanımadığımız

kişiler üzerinde oluşturabilecek olduğumuz linç kültürü ve mobbing gibi olumsuz eylem biçimlerinin yaygınlaşmasına neden olabilmektedir.

Burada insan, teknoloji karşısında farkında olmadan değişkenlik gösteren eylemleri sonucunda, sorumluluk duygusundan uzaklaşarak istediği tarzda eyleyebilme sanısı içine kapılmaktadır. Lakin insan gerek pratik hayattaki yapıp etmelerinin gerekse yapay zekâ destekli sanal mecralardaki yapıp etmelerinin sorumluluklarını üstlenme zorunluluğunda olduğunu ihmal etmemelidir. Teknolojik yeniliklerin ve buna bağlı yapay zekâ destekli program yazılımlarının üreticisi insan olduğu için, sorumluluk hissetmesi gereken ilk varlık insandır. Bu durumu Levinas ile ilişkilendirmek istediğimiz zaman, sanal mecralar üzerinden sergilenmekte olan mobbing ve linç kültürü gibi olumsuz eylem davranışları, sorumluluk hissinin ihmal edilmesine sebep olmaktadır. Levinas’da geçerli olan insanın başka bir insanla olan etkileşimi yüz aracılığıyla sağlanmakta idi. Ancak sanal mecralar üzerinden böyle bir etkileşimin kurulması, yüz faktörünün devreye girerek insanın kendisini karşısındaki ile özdeşleştirme durumu, fiziki olarak ortadan kalkmaktadır. Böylesi bir durumla insanın başka bir insan ile arasında kurulan etik ilişkinin zemini olan pratik dünya, yerini teknolojinin gelişmesi ile sanal dünyaya da taşımıştır. Ama artık sorumluluk, sadece fiziksel ortamdaki ben ve öteki arasında değil, sanal dünya da yapacak olduğumuz eylemler içinde geçerli olmalıdır. Diğer türlü sorumluluk ihlali ile karşı karşıya kalırız.

Kant’ın nesnel ahlak yasası ile sorumluluk duygusunu ilişkilendirdiğimiz zaman ise gerek pratik hayatımızdaki gerekse sanal mecralardaki eylemlerimiz sonucunda sorumluluğun göz ardı edilmemesini sağlayabiliriz. İnsan sadece karşısındakini değil, içinde bulunduğu dünyayı da amaç olarak görmelidir. Bu evrenin tek hükümdarı olarak kendisini görerek, kendisi dışındaki şeyleri birer araç olarak görmesi, kendisinden sonraki nesillere karşı sorumluluk ihlalini doğurur. İnsanın kendi üretimi olan teknoloji ve yapay zekâ çalışmaları, bir noktadan sonra insanın kendisini de araç olarak görmesine neden olabilir. Böyle olduğu zaman ise insan, kendisinde olanaklı halde bulunan etik eylemeyi gerçekleştiremez. “İnsanın nihai amacı mutluluktur” düşüncesi ile hareket ederek, değer harcanmasına yol açar. Bu değer harcama ise insanlar arası ilişkiler başta olmak üzere kendi dışındaki dünyaya karşı da etkili olur.

Bu durumda ise Aristoteles'in karakter erdemleri, bu gibi sorumluluk ihlallerinin oluşmasını önleme açısından sağlam bir temel oluşturabilmektedir. Karakter erdemleri olarak isimlendirdiğimiz erdem türleri, pratik alandaki karşılaşacak olduğumuz sorunların engellenmesi hususunda bir ışık tutar. İnsan, hayatı boyunca erdemli davranışlarda bulunmayı öncelik haline getirmelidir. Bu erdemli davranış durumunun geçerli olması ise karakter erdemleri ile bağlantılıdır. Yaşantımız boyunca sürekli adil davranma hali insanlar açısından bir alışkanlık haline gelmelidir ki eylemlerimiz tutarlı olabilsin. Böylece değer harcama problemi de ortadan kalkarak sorumluluk duygusu eylemlerimizi şekillendiren bir etken olabilsin.

Sorumluluk bağlamında ele alınması gereken bir diğer önemli problem ise otonom araçların karar verme süreci içerisindeki takınmış olduğu tavır ve benimsemiş olduğu ilkelerdir. Otonom araçlar tarafından incelenecek olan bu etik mesele, aynı zamanda etik alanında popüler tartışma konularından birisi olarak *The Trolley Problem*, yani tramvay problemi ile de benzerlik taşımaktadır. Tramvay problemdeki ana soru:

“Bir tren raylarda gitmektedir. İleride ise bir makas var. Makasın bir yanında dört kişi raylara yatırılarak bağlanmış ve ölüme terk edilmiş. Diğer yanında ise bir kişi, aynı şekilde hasmı tarafından yatırılarak bağlanmış. O da üzerinden geçecek treni bekliyor. Eğer makası değiştirmesiniz o tren dört kişinin üzerinden geçecek, değiştirirseniz bir kişinin üzerinden geçecek. Yani oradaki insanlardan hangilerinin öleceği, başka bir deyişle kaç insanın öleceği tamamen sizin elinizde. Treni durdurma şansınız yok. Kimseyi gidip çözecek vaktiniz yok. Ancak ve ancak makası kontrol edebiliyorsunuz... Bu makası değiştirerek ölü sayısını bire düşürür müydünüz? Yoksa sistemi olduğu gibi bırakır ve dört kişinin ölümüne seyirci mi kalırdınız?” (Uyar, 2017: 19) şeklinde sorulmuş olan bir sorudur.

Bu sorun günümüzdeki otonom araç teknolojisi ile ilişkilendirilerek benzer bağlamda *ChatGPT*'ye sorulacaktır. Bilindiği üzere *ChatGPT*, *OpenAI* tarafından kullanıma sürülen, sorulmuş olan sorulara cevaplar verebilen bir sohbet robotudur. Bu robot yapay zekâ yazılımı ile uğraşan şirketlerin daha önce kullanıma sunduğu sohbet robotlarından farklılık göstermektedir. Bu yüzden yöneltilen sorular karşısındaki cevapları bakımından ahlaksal

olarak gerçekliğe yakın cevaplar vermesi sebebi ile *ChatGPT*’den faydalanma girişiminde bulunulacaktır.

Bu noktada yapay zekâ yönelttiğim ilk soru şu şekildedir: “*Otonom bir araç kullanıyorsun. Kaza yapacağını fark ettiğin anda kendi aracını mı düşünürsün yoldaki yayaları mı düşünürsün?*” *ChatGPT*’nin yanıtı ise şu şekildedir:

“*Otonom araçlar, bu tür zor etik kararlarla karşılaştıklarında, insan sürücülerinden farklı bir şekilde programlanmışlardır. İnsan sürücülerini kaza anında içgüdüsel olarak tepki verebilirken, otonom araçlar, yazılımlarındaki algoritmalara ve programlama prensiplerine dayalı olarak karar verirler.*

Bu soruyu ele alırken, otonom bir aracın etik prensipler ve algoritmalar çerçevesinde hareket ettiğini unutmamak önemlidir. Aracın amacı, mümkün olan en az zararı vermektir. Yani, insan hayatını koruma önceliğiyle programlanmış olabilir ve araç, yolcuları mı yoksa yayaları mı koruyacağına dair bir karar alırken bu önceliklere göre hareket eder.

Farklı yaklaşımlar olabilir:

1. *İnsan hayatı öncelikli: Araç, kazanın kaçınılmaz olduğunu fark ettiğinde, en az zarar verecek kararı almaya çalışır. Genellikle bu, yayaları koruma amacıyla programlanmış olabilir, çünkü yayalar bir araca kıyasla daha savunmasızdır.*

2. *Yolcu güvenliği: Araç, içerisindeki yolcuları koruma önceliğiyle hareket edebilir. Bu durumda aracın, yolcuların güvenliğini sağlamak için başka bir kararı tercih edebilir.*

3. *Duruma göre karar verme: Bazı otonom sistemler, kaza durumunda çevredeki riskleri analiz edip hem yayalar hem de araçtaki yolcular için en güvenli seçeneği bulmaya çalışabilir.*

Sonuç olarak, otonom araçların programlanmasında etik sorulara verilen yanıt, geliştiricilerin yazılımlarında yaptıkları tercihlere ve toplumun genel etik değerlerine bağlıdır.

Yapay zekânın vermiş olduğu cevaptan hareketle burada en önemli detay, sonuç olarak kısmında yer alan ifade de ortaya çıkmaktadır. Yapay zekânın çalışma prensibi, yapay zekânın yazılımını oluşturan geliştiricilerin ne gibi etik ilkeleri benimseyip, öncelik haline getirdikleri ile alakalıdır. Bu sorun karşısında yapay zekâ yazılımı, karşılaştığı problemin etik bir sorun doğurduğunun farkındalığıyla soruyu ele almıştır. İnsan hayatının öncelikli olduğunu belirterek, yayaların araçlara göre daha savunmasız olduğunu ifade etmiştir. Bu durumun farkındalığının oluşmasını sağlayan şey, geliştiricisi tarafından ona sağlanan veri akışıdır. Artık insan, sadece kendisinden sorumlu değil aynı zamanda üretici ve geliştiricisi olduğu yapay zekâ yazılımlarının tercihlerinden de sorumlu olmaya başlamaktadır. Yapay zekâ yazılımı cevabı esnasında otonom cihaz teknolojisine sahip araçların, etik ilke ve kodlarla hazırlandığını belirterek, üçüncü maddede duruma göre karar vermenin de kendi karar mekanizması açısından göz önünde bulundurulduğunu genel bir ifade ile yer vermiştir. Çünkü doğru bir etik değerlendirme için olaylar karşısında ezbere değerlendirmelerden kaçınarak her durumu kendi tekliği içinde ele almamız önemlidir. Yapay zekâ yazılımının ezbere değerlendirmelerde bulunmadan eylemleri değerlendirebileceği yetkinliğe ulaştığını ise tam anlamıyla ifade edemeyiz. Sonuç olarak yapay zekâ yazılımları etik ifadeleri hissedememektedirler. Bu sebeple böylesi bir olay karşısında yapay zekânın eylemini belirleyen ilk ölçüt, çoğunluğun görececek olduğu hasarı en aza indirgeyerek, azami düzeyde yarar sağlama prensibi olmaktadır. Bu görüş Bentham ve Mill'in öncülüğünü yaptığı faydacı etik görüş ile de ilişkilendirilmektedir. Otonom araçların yazılımı da bu ölçütü temel alarak hareket ettiği görülmektedir.

Bir başka görüş olan Bauman'ın görüşünden hareket edecek olursak, insan için geçerli olmasa bile yapay zekâ yazılımları açısından etik eyleme süreçlerinde belirli etik kodlar geçerli olabilir. Çünkü yapay zekâ yazılımlarının sergilemiş oldukları karar verme mekanizması ile insanların sergilemiş olduğu karar verme mekanizması farklılık göstermektedir. İnsan, doğal yapısından kaynaklı olarak eylemleri sırasında vicdanı ile de karşı karşıya kalır. Yapay zekâ yazılımları açısından vicdan faktörü söz konusu değildir. Onlar yapay zekâ geliştiricileri tarafından kendilerine verilen matematiksel kodlar aracılığıyla eylemlerini şekillendirir. Bauman açısından bu bağlamda, modern etik görüşün öne sürmüş olduğu etiğin formalize edilebilirliği konusu insanlar için söz konusu olmasa bile yapay zekâ sistemleri açısından söz konusu olabilir. Çünkü Bauman etik sorunların çözümünü belirli kodlara indirgenerek insanlar üzerinde etkili olmayacağını savunur. Lakin yapay zekâ

sistemleri söz konusu olduğu zaman, onların çalışma ve karar verme mekanizması insanın yapısından kaynaklı farklılık gösterebileceği için belirli sorunların çözümünde bu yöntem geçerlilik koruyabilir.

Sonuç olarak sorumluluk bağlamında, çağımızdaki yapay zekâ destekli teknolojik yenilikler karşısında artan sorunlarla birlikte, hepimizin alması gereken ortak bir sorumluluk söz konusudur. Bu noktada yeni etik görüşlerin oluşturulması gerektiğini belirten düşünürlerin olduğu gibi Kant'ın mutluluğun bir amaç olarak görülmemesini kastettiği şey ile Aristoteles'in *phronesis* sayesinde erdemli davranabilecek olanların biz insanlar olduğu hatırlanmalıdır. Günümüz teknolojilerinin sağlamış olduğu imkanlar neticesinde, bir insanın etik sorumluluğu benimseyerek eylemlerde bulunması insanların kendi elinde olan bir durumdur.

3. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada, insanın gelişmekte olan yapay zekâ teknolojilerinden kaynaklı karşılaşmış olduğu olumlu ya da olumsuz durumlar karşısında, pratik hayatta ne tarzdan etik sorunlar ile karşılaşabileceğini ve bu sorunlar karşısında nasıl eylemesi gerektiğine ilişkin etik bir bakış ačíısı oluşturulmaya çalışılmıştır. şimdiye kadarki gerçekleşen teknolojik ve dijital hamlelerle birlikte, insanın eyleme şekilleri de değişiklik göstermiş ve bu bağlamda çağın gerekliliklerine uyum sağlamaya çalışan insan, birtakım sorunlar ile karşılaşmıştır. Bu sorunlar, insanın eylemleri sırasında yapıp etmelerini zora sokarken beraberinde etik ikilemlerin oluşmasına da neden olmuştur.

İçinde bulunmakta olduğu pratik hayattaki birtakım sorunların üstesinden gelebilmek için kendi potansiyelini teknolojik alanda gerçekleştirmeye çalışan insanlık, hayatına bilişsel tarzda önemle katkılar sunarken, etik anlamda olumsuzlukların oluşmasının da ana faktörü olma konumundadır. Çünkü insan, gerçekleştirmiş olduğu yenilikler ile kendi dünyasının olanaklarını değiştirdiği kadar, yine aynı gelişmelerden kaynaklı olarak kendi türü ile arasındaki ilişkinin zarar görmesini de mümkün kılabilmektedir. Bu yüzden insanların gerçekleştirmiş olduğu eylemlere yönelik yapmış olduğu her değerlendirme, oluşabilecek olan olumsuzlukların önlenmesi konumunda önemlilik arz etmektedir. Çünkü insanların içerisinde bulunduğu, tutarsız eyleme biçimleri, sadece kendi bulunduğu çevreyi etkilemekle kalmayıp, kendinden sonraki gelecek nesillerin yaşamına da tesir edebilecek sonuçlara sebep olabilmektedir. Bu nedenle insanların, bu gibi durumların oluşmasını engellemek amacıyla etik sorumluluk bilinciyle hareket etmesi gerekmektedir.

Sorumluluk bilinci, insanın eylemleri sırasında ölçülü ve tutarlı bir şekilde davranmasını olanaklı kılarak, insanın insanla ve dış dünyası ile olan ilişkisinde, göz önünde bulundurulması gereken sınırın ihlal edilmesini de önlemektedir. Bu sınırın korunması, insanın sorumsuz davranışlar sergileyerek karşısındaki insana ve dış dünyasına vereceği zararları önlemekle beraber, araçsal bir yaklaşım sergilemesini de olanaksız hale getirir. İnsanın doğası gereği içinde barındırmış olduğu bencillik duygusu, kendisi dışındaki her varlığa araçsal yaklaşmasını olanaklı kılmaktadır. Kendisi dışındaki her varlığı araç olarak görme ihtimali, ayrımcılık gibi insan onurunu zedeleyen davranışların çıkması yanında saygı, sevgi, empati, erdemli olmak gibi insani değerlerin harcanmasına yol açabilmektedir.

İçinde bulunmuş olduğumuz günümüz yaşam biçimi, yapay zekâ teknolojileri başta olmak üzere pek çok yenilik karşısında, güvensizlik ve kaygı durumunu barındırmaktadır. Günümüz toplumunda oluşan bu güvensizlik ve kaygı durumunun her biri, yapay zekâ destekli cihazların amaçlarının dışında kullanılmasından kaynaklanmaktadır. İş gücü bakımından insanın yapıp etmelerini daha hızlı gerçekleştirmekte olan yazılımlar, hayatımızın her alanında rol almaya başlamaktadır. Geliştiricileri tarafından sağlanan etik kodlar ile etik eylemeye yönelik henüz başlangıç aşamasında olduğunu düşündüğümüz yapay zekâ programlarının ayrımcılık, sorumluluk ve mahremiyet gibi konulardaki yaratabileceği sorunlar, etik bakış açısı ile değerlendirilmesi gereken sorunların başında gelmektedir. Böylesi değerlendirmeler, insanın değerinin harcanması konusunda bireylere farkındalık atfetmektedir. Bu farkındalık atfetme hali ise günlük hayatımızda benzeri insani değerlerin harcanmamasına gayret gösterebilmek için tüm herkesin üstlenmesi gereken ortak sorumluluk duygusunu oluşturacaktır. Bu sorumlulukların bilinci ile sergilemiş olduğumuz her eylem, insan olmanın olanaklılığını arttıracak gibi, karşılaşılabilecek olduğumuz etik sorunlar kümesinin de genişlememesine sebep olacaktır.

Her ne kadar yapay zekâ çalışmalarının gelmiş olduğu nokta itibariyle insanın fiziki dünya ile olan etkileşimi sanal olan ortama taşınmış olsa bile insan, her alanda etik sorunlar ve ihlaller ile karşılaşmaya devam etmektedir. Bu gibi ihlaller, felsefe alanında etik sorunların nasıl ele alınabileceği tartışmasını sürekli olarak diri tutmaktadır. Bu tartışmalar, etik alanında pek çok düşünce kuramının da oluşmasını beraberinde getiren ana etkenlerden bir tanesidir. Çünkü etik, konusu itibariyle insanın eylemine ilişkindir. “Nesnesi insanlar arası ilişkilerdeki eylemler olan, “eylem” kavramından çok eylemin kendisiyle ilgilenen, eylemin ne olduğunu, yapısını ortaya koyamaya çalışan etik, nesnesi izin verdiği ölçüde doğru bilgiler ortaya koymaya çalışmaktadır” (Kart Tepe, 2022:13). Etiğin bu çabası, mevcut sorunların daha iyi çözümlenebilmesi için bir anahtar görevi görmektedir. Önemli olan bu anahtarın doğru bir bakış açısı ile kullanılması gerektiğidir. Birden çok etik sorunlara maruz kalmış olsak bile etik tektir. Gerek geleneksel etik kuramları gerekse modern etik kuramlar farklı düşünceleri öne sürmüş olsalar da sorunların çözüme kavuşturulması noktasında önemli olan, kişi eylemlerindeki etik bakışın olanaklılığıdır. Etik bir bakış ile bu sorunları ele almamız, pratik hayatta karşılaşmakta olduğumuz belirsizliklerden kaynaklı ortaya çıkan etik ikilemleri ortadan kaldırmak için önemli bir adımdır.

4. KAYNAKLAR

- Abanoz, M., & Acar, E. (2023), *Yapay Zekâ ve Ontolojik Güvensizlik: Bireysel ve Toplumsal Kaygı Dinamikleri Üzerine Bir Değerlendirme*, LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi (XIV-I): 22-51
- Adugit, Y. (2016), Postmodern Etik ve Sıkıntıları, <http://www.yavuzadugit.net/postmodern-etik-ve-sikintilari1/>.
- Aristoteles. (2017), *Nikomakhos'a Etik*, (Çev. Saffet B.), Ankara: Ayraç Yayınevi
- Aristoteles. (2020), *Nikomakhos'a Etik*, (Çev. Furkan A.), İstanbul: Say Yayınları
- Bbc News. (15 Nisan 2017), *Yapay Zekâ: Irkçı Algoritmalarından Nasıl Kaçınırız?* <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39599214>.
- Bentham, J. (2000), *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*
- Bostrom, N. & Yudkowsky, E. (2011), *The Ethics of Artificial Intelligence*, Cambridge University Press
- Çaycı, B. (2016), *Medyada Gerçekliğin İnşası ve Toplumsal Denetim*, Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Sayı 25, 2016, 84-96, 10.31123/akil.438525
- Çıplak, Ş. (2024), *Yapay Zekâ ve Ahlaki Kararlar*, (Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Dedeoğlu, G. (2006), *Bilişim Toplumunda Etik Sorunlar*, II. Uygulamalı Etik Kongresi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara
- Exupery, A. (2016), *Küçük Prens*, (Çev. Kerim T.), Ankara: Çocuk Gezegeni
- Fromm, E. (2022), *İnsan Olmak Üzerine*, (Çev. Şükrü A.), İstanbul: Say Yayınları
- Grant, G. (1986), *Technology and Justice*. Concord, Ontario: House of Anansi
- Habermas, Jürgen. (2003), *İnsan Doğasının Geleceği*. (Çev. Kaan H. ÖKTEN), İstanbul: Everest Yayınları.
- Harari, Y. (2017), *Hayvanlardan Tanrılara SAPIENS*, (Çev. Ertuğrul G.), İstanbul: Kolektif Kitap
- Harari, Y. (2022), *Homo Deus*, (Çev. Poyraz T.), İstanbul: Kolektif Kitap

- Harari, Y. N. (20 Mart 2020), *Financial Times*, <https://www.ft.com/content/19d90308-6858-11ea-a3c9-1fe6fedcca75>
- Harari, Y. N. (2018), *21. Yüzyıl İçin 21 Ders*, (Çev. Selin S.), Kolektif Kitap
- Hern, A. (19 Ocak 2016), *Stephen Hawking: AI will be 'either best or worst thing' for humanity*, The Guardian, <https://www.theguardian.com/science/2016/oct/19/stephen-hawking-ai-best-or-worst-thing-for-humanity-cambridge>
- Joshi, A. V. (2020), *Machine Learning and Artificial Intelligence*. Springer.
- Kant, I. (1995), *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kant, I. (2020), *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu
- Kart, B. (2006), *Deontolojist ve Teleolojist Kuramlar İkileminde "Erdem Etiği"*, (Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Kaya, E. (2022), *Metaverse*, İstanbul: Nemesis Kitap
- Kaya, E. (2022, Eylül 8). *Çin'de robot hakimler*, Hukuk ve Bilişim: <https://hukukvebilisim.org/cinde-robot-hakimler/#comments>
- Kayacan, Ş., & Baysal, D. (2023), *Büyük Veride Mahremiyete Yönelik Etik Tartışmalara Göstergebilimsel Yaklaşım: The Entire History of You*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 2023/1, Sayı: 45, s. 189-235
- Kuçuradi, İ. (2018), *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu
- Kuçuradi, İ. (2019), *Uludağ Konuşmaları: Özgürlük Ahlak Kültür Kavramları*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu
- Küçük, M. (2024), *Yapay Zekânın Hukuk Sisteminde Kullanılması*, Bilişim Hukuku Dergisi 6, no.1 24-79.
- Levinas, E. (2005), *Zaman ve Başka*, İstanbul: Metis Yayınları
- McCarthy, J. (2006), *The Philosophy of AI and The AI of Philosophy*, Stanford University
- MEB. (12.07.2024), *Eğitimde Kullanılan Yapay Zekâ Araçları: Öğretmen El Kitabı*, <https://yegitek.meb.gov.tr/www/egitimde-kullanilan-yapay-zek-araclari-ogretmen-el>

kitabi-yayimlandi/icerik/3631.

Meta. (2021, Ekim 28). *The Metaverse and How We'll Build It Together -- Connect 2021*.

Youtube: <https://www.youtube.com/watch?v=Uvufun6xer8&t=2s>

Mill, J.S. (2017), *Faydacılık*, (Çev. Gökhan M.), İstanbul: Pinhani Yayıncılık

Mitchell, John. (1972), “Why Study Human Nature?”, *Human Nature: Theories, Conjectures, and Descriptions*, p.23–33.

Mitchell, John. (1972). “Why Study Human Nature?”. *Human Nature: Theories, Conjectures, and Descriptions*. 23–33.

Rouhiainen, L. (2020). *Yapay Zekâ: Geleceğimizle İlgili Bugün Bilmemiz Gereken 101 Şey*. Pegasus Yayıncılık

Russell, S.J & Norvig, P. (2003) *Artificial Intelligence: A Modern Approach* (Michigan: University of Michigan Press), 947.

Say, C. (2018). *50 soruda yapay zekâ*, İstanbul: 7 Renk Basım Yayın

Scheler, M.(1998), *İnsanın Kosmostaki Yeri*. (Çev. Harun TEPE). Ankara: Ayraç Yayınları.

Stahl, C. (2021), “Ethical Issues of AI”, *Artificial Intelligence for a Better Future*, 35-53.

Sümer, S. (2021), *Ceza Yargılamasının Geleceği: Robot Hâkim*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 23, Sayı: 2, s. 1543-1591

Tegmark, M. (2021). *Yaşam 3.0 Yapay Zekâ Çağında İnsan Olmak*, (Çev. Ekin G.), İstanbul: Pegasus Yayınları

Tepe, H. (2016), Giriş, *Pratik Etik*, Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

Tepe, H. (2019), İnsan Haklarının Epistemolojik Temelleri, *İnsan Hakları Felsefesi* içinde, Ankara: BilgeSu Yayınları, ss.125-141.

Tepe, H. (2024), *Etiğe Giriş Teorik Etikten Pratik Etiğe*, Ankara: BilgeSu Yayıncılık

Topakkaya, A., & Eyibaş, Y. (2019), Yapay Zekâ ve Etik İlişkisi. *Felsefe Dünyası*, Sayı: 70, 81-99.

Tunçel Önkâl, A. (2022). Değişen Dünyanın Gerçekliği: Metaverse ve Yeni Materyalizm, *Meta Dünyada Dijital Yerli Olmak* içinde, (Edt. Karabasar, Ş., Eldem Anar, Ü. İ.), İstanbul: T.C. Maltepe Üniversitesi, ss.9-25.

- Türk Dil Kurumu. (2024), *Türkçe Sözlük*. sozluk.gov.tr
- Türkoğlu, T. (2022), *Dijital Kaos*, İstanbul: Epsilon Yayınevi
- Uyar, T. (2017), “Ya Yapay Ahlak?”, İstanbul Üniversitesi Vakfı Yayını, Sayı: 75
- Walsh, T. (2020), *2062 Yapay Zekâ Dünyası*, (Çev. Zerin D.), İstanbul: Say Yayınları
- Yalçinkaya, A. (2019), “*Yapay Zekâ ve Sosyal Bilimler*”, XI. Uluslararası Uludağ Uluslararası İlişkiler Kongresi, Bursa.
- Yanık, R. (3 Ekim 2018), *Yapay zekâlar öğrenebilir mi?* Düşünbil <https://dusunbil.com/yapay-zekalar-ogrenebilir-mi/>
- Yiğit, A. (2022), *Levinas Felsefesinde Öteki ve Yabancı Sorunu*, (Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya
- Zeytin, Z., & Gençay, E. (2019), *Hukuk ve Yapay Zekâ: E-Kişi, Mali Sorumluluk ve Bir Hukuk Uygulaması*, Türk-Alman Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1(1), 39-70.